

Tomasz Ciesielski

(Opole)

**IRLANDCZYK NA SŁUŻBIE CARSKIEJ
PIOTR LACY – FELDMARSZAŁEK
I GENERAL-GUBERNATOR INFLANT**

W siedemnastym i osiemnastym wieku większość władców europejskich chętnie przyjmowała na swoją służbę poddanych obcych monarchów, stwarzając im możliwości polepszenia statusu społecznego czy majątkowego. Niektórzy władcy poszukiwali i wręcz werbowali osoby, których kwalifikacje mogły przyczynić się do rozwoju i wzrostu potencjału militarnego czy ekonomicznego ich państw. Sprzyjało to zaistnieniu licznej grupy osób poszukujących lepszych warunków bytu, szczęścia i sławy poza swoją ojczyzną. Nie zawsze tę ostatnią opuszczali dobrowolnie, a przymuszeni byli do tego przez różne czynniki, w tym i polityczne. Znaczącą grupę pod względem ilościowym i łatwości znajdowania zatrudnienia, zwłaszcza w wojsku, stanowili mieszkańcy Wysp Brytyjskich. W XVI i XVII w. dominowali wśród nich Szkoci, do których u schyłku XVII w. masowo dołączyli Irlandczycy. „Chwalebna rewolucja” 1688 r. i będąca jej bezpośrednim następstwem wojna irlandzka 1689–1691 („Willamite war”), doprowadziły do zaistnienia zjawiska jakim była migracja z Wysp Brytyjskich zwolenników obalonego króla Jakuba II Stuarda, których nazywano jakobitami. W odniesieniu do szlachty katolickiej zamieszkującej Irlandię miała raptowny i masowy charakter, stąd też i stosowane wobec emigrantów z lat 90. XVII w. określenie „dzikie gęsi” (The Wild Goose,

Die Wildgänse)¹. Migracja ta nastąpiła w okresie częstych wojen w Europie i jakobici posiadający opinię dobrych żołnierzy, nie mieli większych problemów ze znalezieniem zatrudnienia. Nie zawsze jednak wiązało się to z uzyskaniem przyzwoitych warunków egzystencji, a tym bardziej z możliwością zrobienia kariery. Nic więc dziwnego, że poszukując nie tylko szczęścia, ale też czy to szans na powrót na Wyspy Brytyjskie (długo pod warunkiem restauracji Stuartów), czy namiastki nowej ojczyzny jakobici potrafili często zmieniać „pracodawców”. Losy wielu z nich stały się przez to niezwykle barwne i związane z kilkoma państwami, a nieliczni jakobici zrobili prawdziwe kariery w służbie publicznej. Do tej grupy należy zaliczyć Piotra Lacy, który osiągnął wysokie stanowiska wojskowe i cywilne w Rosji, a poprzez swoją dużą aktywność wpisał się na karty historii kilku państw i krain historycznych Europy. Zaliczyć do nich można obok Rosji, z państw Francję, Austrię i Polskę, a z krain Krym i Inflanty. W przypadku tych ostatnich jako uczestnik walk w okresie Wielkiej Wojny Północnej, które doprowadziły do przejścia Inflant pod panowanie Rosji; pierwszy carski komendant wojskowy Rygi, a przede wszystkim jako długoletni gubernator i generał-gubernator ryski.

Piotr Lacy urodził się 28 września (lub 30 października) 1678 r. w Irlandii, w Killeedy koło Limerick. Pochodził z rodziny szlacheckiej wyznania katolickiego. Niezbyt zamożnej, ale wywodzącej swoje korzenie od rycerstwa anglo-normandzkiego. Według tradycji rodzinnej protoplastami rodu byli Hugh de Lacy lord of Meath (zm. 1186) i jego syn z drugiego małżeństwa William Gorm de Lacy². W polskich relacjach źródłowych i literaturze historycznej nazwisko Piotra z reguły występuje w formie Lassy, Lascy lub Lesi. Jest to zrusyfikowana forma nazwiska pod jaką został wpisany w 1700 r. do rejestru oficerów armii carskiej. Dodano mu też wtedy patronimik Piotrowicz.

O dzieciństwie Piotra Lacy niewiele wiadomo. Zapewne nie uzyskał starannego wykształcenia, skoro w trakcie wojny irlandzkiej 1689–1691 miał służyć u boku braci i ojca – także Piotra – w armii jakobickiej. Co więcej, już w wieku lat trzynastu miał rzekomo posiadać stopień porucznika armii

¹ K. J. Harvey, *The Wild Geese in the Service of Imperial Austria: Capitan John Bellew*, “The Journal of the Royal Society of Antiquaries of Ireland”, vol. 118, (1988), s. 5–12; *Die Wildgänse. Irische Soldaten im Dienste der Habsburger*, Wien 2003.

² J. C. O’Callaghan, *History of the Irish Brigades in the service of France, from the Revolution in Great Britain and Ireland under James II to the Revolution in France under Louis XVI*, Glasgow 1885, s. 482.

irlandzkiej i brać udział w ostatnim epizodzie wojny, którym była druga obrona Limerick. Resztkami wojsk irlandzkich dowodził Patrick Sarsfield, który wobec braku nadziei na pomoc z zewnątrz poddał 23 września 1691 r. na honorowych warunkach twierdzę. Podpisany 3 października 1691 r. traktat stworzył jakobitom irlandzkim możliwość emigracji. Skorzystali z niej członkowie rodziny Lacy, którzy udali się do Francji i dzięki wstawiennictwu krewnego, brygadiera Johna Lacy de Ballingarry zostali przyjęci do Brygady Irlandzkiej. Piotr wstąpił do dowodzonego przez krewnego regimentu piechoty im. księcia Walii (John Lacy był też generalnym kwatermistrzem brygady), natomiast jego ojciec został kapitanem w Gwardii Irlandzkiej króla Jakuba II Stuarta (nie wiadomo w jakich jednostkach służyli pozostali Lacy). Wkrótce Piotr awansował do stopnia porucznika i został przeniesiony do regimentu Atlilone. W jego składzie brał w latach 1692–1696 udział w kampanii sabaudzkiej wojsk Ludwika XIV. Uczestniczył w zwycięskiej dla Francuzów bitwie z armią sabaudzką pod Marseillem (Val de Marseilles, 4 X 1693), w której śmiertelne rany odniósł John Lacy³. Utrata dotychczasowego protektora negatywnie zaciążyła na możliwościach zrobienia przez Piotra kariery w armii francuskiej. Zapewne jej szeregi opuścił po zawarciu kończącego wojnę Ludwika XIV z Ligą Augsburską traktatu pokojowego w Ryswick (20 IX 1697). Jego następstwem była redukcja całej armii i Brygady Irlandzkiej, w której rozwiązano większość pułków⁴. Służący w nich żołnierze rozpoczęli poszukiwanie służby u innych monarchów europejskich, wśród ich był Piotr Lacy, który wstąpił do armii cesarskiej i w 1698 r. prawdopodobnie uczestniczył w walkach z Osmanami⁵.

Zawarcie pokoju karłowickiego kończącego wojnę Świętej Ligi z Turcją dla Lacy'ego oznaczało kolejną utratę zatrudnienia. Dlatego po krótkim pobycie w Wiedniu, wykazał w 1700 r. zainteresowanie podjętą na polecenie cara Piotra I akcją rekrutacji cudzoziemców do modernizowanych rosyjskich sił zbrojnych. Lacy znalazł się w pierwszej grupie takich oficerów, liczącej ok. 100 osób⁶.

³ J. D'Alton, *Illustrations, historical and genealogical, of King James's Irish army list, 1689*, London 1855, s. 397; J.C. O'Callaghan, *History*, Glasgow 1885, s. 178, 482.

⁴ J. C. O'Callaghan, *History*, s. 482.

⁵ A. В. Шишов, *Знаменитые иностранцы на службе России*, Москва 2001, s. 263; J.C. O'Callaghan, *History*, s. 482: bracia Petera pozostali w armii francuskiej i zginęli wiernie służąc Ludwikowi XIV – młodszy w bitwie pod Malplaquet w randze drugiego majora regimentu Dorrington, J. C. O'Callaghan, *History*, s. 482.

⁶ P. J. O'Meara, *Field marshal Peter Lacy: an Irishman in eighteenth-century Russia*, [in:] *International Conference on Scotland and Russia in the Enlightenment, Edinburgh, Scotland*,

Z nowym mocodawcą – Piotrem I – Lacy spotkał się jesienią 1700 r. w obozie pod obleganą przez wojska rosyjskie Narwą. Zatwierdzony mu został stopień porucznika i otrzymał przydział do pułku piechoty Briusowa. W jego składzie wziął 30 listopada udział w bitwie ze Szwedami pod Narwą, rzekomo dowodząc kompanią. Poniesiona klęska nie zraziła ani cara do cudzoziemskich oficerów (choć w trakcie bitwy armią rosyjską dowodził gen. feldmarszałek Charles Eugène ks. de Croy, a wielu oficerów cudzoziemskich zaprzestało walki po przełamaniu linii rosyjskich przez Szwedów), ani też dużej części z nich do służby w armii carskiej (choć w trakcie bitwy żołnierze rosyjscy strzelali do swoich cudzoziemskich oficerów)⁷.

Piotr Lacy był w gronie tych oficerów, którzy nie opuścili armii Piotra I. Dokonał dobrego wyboru, gdyż w pierwszych dekadach XVIII w. w Rosji wysoko ceniono cudzoziemców, stwarzając im duże możliwości zrobienia kariery. Lacy znakomicie wykorzystał okazję osiągając w trakcie ponad pięćdziesięcioletniej służby najwyższe zaszczyty wojskowe oraz wysokie stanowiska w administracji państwowej. Jeżeli chodzi o pierwsze, to ofiarna służba w wojnie ze Szwedami zapewniła mu niemal coroczne awanse w hierarchii oficerskiej i dowódczej: 1704 r. kapitan, 1705 r. major, 1706 r. podpułkownik, 1708 r. pułkownik, 1711 r. brygadier, 1712 r. generał major, 1720 r. generał lejtnant. Kolejny awans wynikał już z racji starszeństwa – w sierpniu 1725 r. został generałem anszefem. Udział w polskiej wojnie sukcesyjnej zapewnił mu najwyższy stopień oficerski – generała-feldmarszałka (dalej używam skróconej formy feldmarszałek) uzyskany 17 lutego 1736 r. W hierarchii dowódczej Lacy był w latach 1701–1704 dowódcą kompanii; w 1704 r. dowódcą „dworzańskiej” kompanii mającej charakter oddziału kadetów pochodzenia szlacheckiego; od 1705 dowódcą batalionu i zastępcą dowódcy pułku; od 1708 r. etatowym dowódcą, następnie szefem pułku. Pierwsze jego jednostki to w latach 1708–1711 sybirski pułk piechoty oraz samodzielny oddział grenadierski, później obejmował komendę nad bardziej zaszczytnymi jednostkami – np. jesienią 1740 r. nad pułkiem kirasjerów księcia brunszwickiego. Od 1710 r. był komendantem wojskowym Rygi, a od 1726 r. aż do śmierci był dowódcą wojsk stacjonujących w guberniach nadbałtyckich (zmieniał się przy tym ich zakres, np. w 1726 r.

1–3 *September 2000*, s. 83, <http://dro.dur.ac.uk/686/1/686.pdf?DDD36+dml4haf+dac0hsg> [12.02.2012]

⁷ A. В. Шишов, *Знаменитые иностранцы*, с. 262.

podlegały mu oddziały stacjonujące w guberniach sanktpetersburskiej, nowogrodzkiej i ryżskiej, a na początku lat 30. ryżskiej), a na przełomie 1743/1744 r. w guberni moskiewskiej. W kolejnych wojnach, w których uczestniczyła Rosja Lacy sprawował najwyższe stanowiska dowódcze: 1733–1735 komenderował rosyjskimi siłami interwencyjnymi w Polsce (z krótką przerwą od marca do sierpnia 1734 r.); 1736–1739 dowodził armią dońską walczącą z Turkami; 1741–1743 był naczelnym dowódcą sił rosyjskich uczestniczących w wojnie ze Szwecją. Trzykrotnie był wyznaczany na dowódcę korpusu wysłanego z pomocą Habsburgom: w 1726/1727 r., 1730 r. i 1735/1736 r. Dwukrotnie wypełniał misję związane z zabezpieczeniem rosyjskiego stanu posiadania (właściwie władztwa) w Kurlandii: w 1727 r. i 1740 r. W administracji państwowej Lacy sprawował następujące stanowiska: od 1729 r. administrator guberni ryżskiej, od 1730 r. gubernator ryski, od 1740 r. generał-gubernator inflancki (dalej sprawował władzę tylko w guberni ryskiej)⁸.

Podstawy swojej kariery Lacy zbudował w okresie wielkiej wojny północnej, w której trakcie zyskał uznanie rosyjskiej kadry dowódczej i samego Piotra I^o. Zawdzięczał to swojej mężnej postawie na polach bitewnych i wrodzonym talentom dowódczym. W latach 1701–1706 uczestniczył w składzie armii Borysa Szeremietiewa w walkach na obszarze Ingrii, Inflant i Litwy: 1701 r. wyprawy na Kokenhauzen i Rygę; 29 lipiec 1702 r. zwycięska dla Rosjan bitwa pod Hummelshofem; 24 lipca 1704 r. oblężenie i zdobycie Dorpatu; jesień 1705–wiosna 1706 r. operacja grodzieńska zakończona odwrotem na Wołyń (prawdopodobnie Lacy w 1705 r. brał też udział w przegranej przez Szeremietiewa bitwie pod Murmizą/Gemäuerthof 16 lipca i operacji zwieńczonej zdobyciem Mitawy 15 września). W 1706 r. po raz pierwszy doceniono wysokie kwalifikacje Lacy'ego powierzając mu zadanie wyszkolenia trzech nowo sformowanych pułków piechoty. W 1707 r. odznaczył się w trakcie walk z Litwinami – w składzie korpusu gen. Rodiona Baura Lacy uczestniczył w blisko

⁸ *Русский биографический словарь* (РБС), t. 10: *Лабзина-Ляшенко*, Санкт-Петербург 1914, s. 80–86; С.С. Смирнов, *Генералы-иностранцы на русской службе в последние годы правления Петра I*, [в:] *Северная война, Санкт-Петербург и Европа в первой четверти XVIII в. Материалы международной научной конференции Санкт-Петербург Декабрь 2006*, Санкт-Петербург 2007, s. 316–317.

⁹ Udział Lacy'ego w wojnie latach 1700–1709: А.В. Шишов, *Знаменитые иностранцы*, s. 263–265; РБС, t. 10, s. 80; Literatura poświęcona rosyjskim operacjom wojennym w latach 1700–1710 jest bardzo obszerna, najnowsza praca w języku polskim: P. Krokosz, *Rosyjskie siły zbrojne za Piotra I*, Kraków 2010, s. 299–355.

dwumiesięcznym oblężeniu Starego Bychowa i poprowadził szturm, w którego trakcie Rosjanie opanowali kontrszkarpę, co przesądziło o upadku twierdzy. Nagrodą za okazaną dzielność i skuteczność w dowodzeniu był awans do stopnia pułkownika i uzyskanie etatu dowódcy pułku. W 1708 r. Lacy został poważnie ranny w starciu nad rzeką Desną, ale już pod koniec roku uczestniczył w działaniach armii rosyjskiej na Ukrainie. Dowodzony przez niego oddział zdobył miasto Romny, którego Lacy był komendantem w pierwszych miesiącach 1709 r.¹⁰ Kilka miesięcy później wchodził w skład nieformalnego sztabu operacyjnego armii rosyjskiej. Lacy'emu przypisywane jest przekonanie Piotra I do zastosowania nowej taktyki ataku piechoty polegającej na wstrzymaniu się przez żołnierzy z oddaniem pierwszej salwy aż do momentu, gdy ich szeregi znajdują się w odległości kilkunastu kroków od nieprzyjaciela. Zastosowana ona została w bitwie będącej niewątpliwie największym sukcesem oręża rosyjskiego czasów Piotra I – zwycięskiej bitwie ze Szwedami pod Połtawą 8 lipca 1709 r. W jej trakcie Lacy osobiście poprowadził do ataku swoich podkomendnych, co opłacił poważną raną i w rezultacie nie był obecny przy kapitulacji armii szwedzkiej pod Perewłoczna¹¹.

W 1710 r. Lacy odznaczył się w trakcie oblężenia Rygi, wspólnie z brygadierem Staffem przeprowadzając skuteczny szturm na przedmieścia, który umożliwił Rosjanom usypanie baterii dla moździerzy oblężniczych. Prowadzony z nich ostrzał zmusił po miesiącu, 15 lipca 1710 r. załogę szwedzką do kapitulacji, która oddała główne miasto Inflant w ręce rosyjskie. Nagrodą dla Lacy'ego była nominacja na pierwszego rosyjskiego wojskowego komendanta Rygi¹². W ten sposób Irlandczyk na służbie carskiej na trwałe związał się z Inflantami.

Kolejne epizody w długiej służbie wojskowej Lacy'ego, to udział w wyprawach pruckiej w 1711 r. oraz pomorskiej w latach 1712–1713. Pierwsza przyniosła mu awans na brygadiera i przez to zaliczenie do składu korpusu dowódczego armii rosyjskiej. Samodzielne zadanie w tym charakterze otrzymał już w 1712 r. – zorganizowanie i zabezpieczenie magazynów zaopatrzeniowych dla armii carskiej w Poznaniu. W trakcie jego realizacji Lacy wykazał się dużymi umiejętnościami organizacyjnymi i zrozumieniem zagadnień logistycznych,

¹⁰ *Полтавская битва 27 июня 1709 года. Документы и материалы*, ред. Е.Е. Рычаловский, Москва 2001, с. 246 (nr 187), 250 (nr 192); P. J. O'Meara, *Field marshal Peter Lacy*, s. 83.

¹¹ *Полтавская битва*, с. 451 (nr 337); P. J. O'Meara, *Field marshal Peter Lacy*, s. 84.

¹² А. В. Шишов, *Знаменитые иностранцы*, с. 265–266; J. C. O'Callaghan, *History*, s. 483.

co niejednokrotnie potwierdzał w latach następnych. W nagrodę za wzorowe wywiązanie się z tego zadania w sierpniu 1712 r. został awansowany do stopnia generała majora. W tej randze uczestniczył w styczniu 1713 r. w starciu pod Friedrichstadt oraz w walkach o twierdzę Tönning, które zakończyły się 16 maja 1713 r. kapitulacją armii szwedzkiej feldmarszałka Magnusa Stenboc-ka. Lacy najprawdopodobniej brał też udział w walkach o Szczecin, uwieńczo-nych zdobyciem miasta 18 września¹³.

W lutym 1714 r. część oddziałów powróciło z Pomorza do Rosji, wśród nich były 3 pułki dowodzone przez Lacy'ego, które zostały rozłożone na kwatery zimowe w rejonie Smoleńska¹⁴. W jakiś czas potem Lacy powrócił do korpusu operującego na terenie północno-wschodnich Niemiec, a w 1717 r. został jego dowódcą. Dwa lata później po raz drugi objął komendę nad samodziel- nym zgrupowaniem operacyjnym – latem 1719 r. car Piotr I powierzył Ir- landczykowi ok. 3500 żołnierzy oraz 12 galer i 12 łodzi szkierowych, zlecając zadanie przeprowadzenia dywersyjnej operacji desantowej w rejonie Sztokhol- mu. W trakcie tego rajdu oddział Lacy'ego w lipcu–sierpniu spustoszył okolice miasta Gävle i zniszczył 9 kopalni rudy żelaza, wyrządzając szkody materialne oszacowane przez Rosjan na 12 mln talarów i wywożąc zdobycz wartą milion talarów¹⁵. W 1721 r. Lacy, już w randze generała lejtnanta, pokierował ostatnią dużą operacją zbrojną w Wielkiej Wojnie Północnej – w lipcu–czerwcu dowo- dzony przez niego oddział złożony z 5000 żołnierzy, 30 galer i 30 łodzi desan- towych spustoszył wybrzeża leżącej nad Zatoką Botnicką prowincji Hälsingland – okolice miast Söderhamn, Hudiksvall, Sundsvall, Härnösand, Piteå i Umeå¹⁶.

Po zakończeniu wojny ze Szwecją Lacy zachował wysoką pozycję w ar- mii. Dobitnie dowodzi tego fakt powołania go w 1723 r. na członka Kolegium

¹³ A. В. Шишов, *Знаменитые иностранцы*, s. 266; P. Krokosz, *Rosyjskie siły zbrojne*, s. 360–361; Полтавская битва, с. 590.

¹⁴ *Съверная война на Ингерманландскомъ и Финляндскомъ театрахъ въ 1708–1714 г. (Документы Государственного Архива)*, wyd. А.З. Мышлаевскій, С. Петербургъ 1893 (*Сборник Военно-Историческихъ материаловъ, выпускъ V-й*), с. 277.

¹⁵ *Сборник императорскаго русскаго историческаго общества (СИРИО)*, С. Петербургъ 1888, t. 61, с. 568, 572, 582; Вечный шеф 1-го пехотного Невского полка, генерал-фельдмаршал граф Петр Петрович Ласси. Статья из Русского Биографического Словаря с Официальной интернет-страницы потомков чинов и ревнителей памяти полка, <http://nevsky-polk.narod.ru/lassi.html>; A. В. Шишов, *Знаменитые иностранцы*, с. 267–268; P. J. O'Meara, *Field marshal Peter Lacy*, s. 84; P. Krokosz, *Rosyjskie siły zbrojne*, s. 366.

¹⁶ A. В. Шишов, *Знаменитые иностранцы*, с. 268; P. J. O'Meara, *Field marshal Peter Lacy*, s. 84.

Wojennego. W chwili śmierci Piotra I Lacy posiadał III klasę w tabeli rang i był dziesiątym pod względem starszeństwa członkiem korpusu generalskiego armii rosyjskiej (piątym, gdy brać pod uwagę samych tylko cudzoziemców)¹⁷. Do 1730 r. awansował w hierarchii starszeństwa armii na ósme miejsce (uwzględniając dwóch feldmarszałków w stanie spoczynku). Znacząco polepszyło się jego uposażenie. O ile w 1721 r. otrzymywał roczne wynagrodzenie w wysokości 2100 rubli, to w 1730 r. już 3600 rubli (więcej niż generałowie-Rosjanie)¹⁸.

Karierze Irlandczyka nie zaszkodziła zmiany na tronie carskim. Katarzyna I na przestrzeni kilku miesięcy 1725 r. awansowała go 21 maja do stopnia generała anszefa, 26 maja odznaczyła Orderem Świętego Aleksandra Newskiego (Lacy znalazł się w grupie pierwszych kawalerów tego świeżo ustanowionego jednoklasowego odznaczenia), a w sierpniu 1725 r. przedłużyła mu mandat członka Kolegium Wojennego. Ta ostatnia decyzja sprawiła, że Lacy niemal nieprzerwanie był członkiem tego kolegium. W 1726 r. został głównodowodzącym wojsk stacjonujących w Sankt Petersburgu, Ingrii, Estlandii, Karelii i w guberni nowogrodzkiej. W wyniku tego stał się jednym z najważniejszych oficerów w armii – już w styczniu 1727 r. oficjalnie reprezentował tzw. „generalitet”, w którego imieniu wystąpił do cesarzowej z petycją o zwiększenie wydatków na armię i powiększenie jej stanu liczebnego przez dorekrutowanie pułków¹⁹.

Na przełomie stycznia–lutego 1727 r. Lacy uczestniczył w posiedzeniu Kolegium Wojennego, na którym realizując postanowienie Najwyższej Tajnej Rady zadecydowano o podjęciu przygotowań do wysłania na pomoc Cesarstwu Habsburskiemu korpusu składającego się z 16 pułków piechoty i 10 pułków dragonów – zgodnie z postanowieniami układu sojuszniczego zawartego 6 sierpnia 1726 r. Realizując tę decyzję Lacy nadzorował koncentrację w rejonie St. Petersburga (w którym znajdował się jego sztab), Nowogrodu i Pskowa 4 pułków piechoty. Ponadto uczestniczył w posiedzeniach Tajnej Rady. Wiosną 1727 r. Lacy'emu powierzono komendę nad całym

¹⁷ С. С. Смирнов, *Генералы-иностранцы*, с. 315.

¹⁸ СИРИО, т. 101, с. 55, 451–452; М. Лонгинов, *Русский генералитет вѣ началѣ 1730 года (по списку И.О. Корабанова)*, [в:] *Оснадцатый вѣкъ*, кн. 3, Москва 1869, с. 162; P. J. O'Meara, *Field marshal Peter Lacy*, s. 85; R. Wills, *The Jacobites and Russia 1715–1750*, East Lothian 2002, s. 36.

¹⁹ И. В. Курукин, *Эпоха „двворских бурь“: Очерки политической истории послепетровской России, 1725–1762 гг.*, Рязань 2003, с. 119.

korpusem posiłkowym, ku olbrzymiemu zadowoleniu głównodowodzącego wojsk austriackich ks. Eugeniusza Sabaudzkiego, który nie widział w tej roli Mienszykowa²⁰.

Ostatecznie do wymarszu rosyjskiego korpusu posiłkowego na zachód nie doszło, gdyż na przełomie maja–czerwca 1727 r. zostało zawarte porozumienie preliminarne kończące konflikt Cesarstwa i Hiszpanii z Anglią, Francją i Holandią. Na przełomie września–października 1727 r. rozformowano korpus posiłkowy odsyłając większość, ale nie wszystkie pułki na kwatery zimowe. Część zebranych oddziałów wykorzystano w innej akcji militarnej, podjętej w bezpośredniej bliskości Rosji, gdyż w Kurlandii. Chodziło o rozwiązanie problemu następstwa tronu po Kettlerach, po wyborze latem 1726 r. na księcia Kurlandii nieślubnego syna Augusta II Wettina, hr. Maurycego Saskiego. Przeciwko temu wystąpiły i stany Rzeczypospolitej, i Rosja. Pierwsze na sejmie w Grodnie (28 IX–9 XI 1726 r.) zakwestionowały legalność dokonanej elekcji oraz zażądały od Maurycego wydania dyplomu elekcji, a od Augusta II podjęcia kroków mających na celu inkorporację Kurlandii do Rzeczypospolitej. W marcu 1727 r. osadzono w areszcie przybyłych do Warszawy posłów kurlandzkich oraz utworzono senatorsko-poselską komisję kurlandzką, która miała rozwiązać problem Maurycego i podjąć prace przygotowawcze do przekształcenia Kurlandii z księstwa lennego w prowincję (województwo) Rzeczypospolitej. Rosjanie zareagowali na wybór Maurycego jeszcze latem 1726 r. – pod koniec lipca do księstwa przybył upoważniony przez Senat Rządzący książę Aleksander Mienszykow, który naciskał na stany kurlandzkie, aby anulowały dokonaną elekcję i obrały na władcę ks. Piotra von Holstein-Beck. Natrafił jednak na stanowczy opór, którego nie potrafił przełamać groźbami zesłania posłów kurlandzkich na Sybir. Po powrocie do St. Petersburga Mienszykow przekonał cesarzową Katarzynę I o konieczności podjęcia interwencji zbrojnej, gdyż w interesie Rosji nie leżało ani objęcie tronu książęcego przez Maurycego, ani inkorporacja Kurlandii do Rzeczypospolitej. Jako wykonawców tego zadania przeforsował blisko ze sobą związanych Wittinghofa i Lacy'ego. Ze znacznym opóźnieniem spowodowanym śmiercią Katarzyny I i zmianą na tronie rosyjskim, wyruszyli oni do Kurlandii w sierpniu 1727 r., a Lacy

²⁰ *Сборник императорскаго русскаго историческаго общества (СИРИО), С. Петербургъ 1888, т. 63, с. 264, 358, 408, 411, 520; С. Г. Нелипович, Союз двуглавых орлов: русско-австрийский военный альянс второй четверти XVIII в., Москва 2010, с. 39, 42, 44–45.*

łączył funkcje oficjalnego posła cesarza Piotra II i dowódcy korpusu ekspedycyjnego złożonego z 4 pułków piechoty (lub też 3 pułków piechoty i 2 pułków dragońskich). Maurycy, który dysponował oddziałem złożonym z jednej kompanii piechoty, jednej kompanii dragonii oraz 12 armat, był bezradny wobec rosyjskiej interwencji zbrojnej i szukał ratunku w ucieczce. Udanej, gdyż wysłanemu przez Lacy'ego oddziałowi pułkownika Funka udało się jedynie zagarnąć bagaże i aresztować świtę księcia elekta. Następnie Rosjanie wystąpili przeciwko komisarzom Rzeczypospolitej, którzy przybyli pod koniec sierpnia 1727 r. do Mitawy eskortowani przez dwa szwadrony z regimentów gwardii konnej koronnej i litewskiej (łącznie 490 żołnierzy) oraz 65 chorągwi jazdy koronnej i litewskiej²¹. Lacy wymusił na komisarzach odesłanie eskorty wojskowej, pozwalając im zatrzymać jako asystę niewielki pododdział dragoński. W zamian Rosjanie wydali Polakom schwytanych towarzyszy Maurycyego i cały zagarnięty sprzęt wojskowy. Lacy po uzyskaniu od komisarza deklaracji, że celem ich przybycia nie była inkorporacja księstwa, a zrewidowanie obowiązujących w nim praw, po konsultacjach z Petersburgiem, zdecydował się nie przeszkadzać komisji w pracy. Jednak tylko do października, gdy posłom rosyjskim udało się wymusić na stanach kurlandzkich deklarację uznającą elekcję Maurycyego za nieważną (6 X 1727). Lacy oprotestował wtedy pracę komisarzy Rzeczypospolitej jako zmierzającą do zmiany statusu księstwa. Polacy odrzucili protest jako nieuzasadniony, co zakończyło konflikt, który pozostał w sferze deklaracji pisemnych. Na przełomie października i listopada wojska rosyjskie zostały wycofane do Inflant, a w Kurlandii pozostali polscy komisarze oraz posłowie rosyjscy, wśród nich Lacy. Na przełomie listopada i grudnia, już po zawieszeniu prac przez polsko-litewskich komisarzy, złożyli oni w imieniu cara Piotra II oświadczenie, że dwory rosyjski i austriacki nie wyrażają zgody na inkorporację Kurlandii do Rzeczypospolitej po śmierci ks. Ferdynanda Kettlera²².

²¹ Biblioteka im. Książąt Czartoryskich w Krakowie (BCz), 2648, k. 471.

²² A. В. Шишов, *Знаменитые иностранцы*, s. 271; П. К. Щевальский, *Князь Меншиков и графь Мориць Саксонский въ Курландій 1726–1727*, Москва 1860, s. 63–65; И. В. Курукин, *Эпоха „дворских бурь“*, s. 113–114; С. Г. Нелипович, *Союз двуглавых орлов*, s. 55; K. Jarochoowski, *Gazeta Berlińska (Vossa) jako materiał do dziejów polskich w XVIII wieku*, [w:] K. Jarochoowski, *Opowiadania i studia Historyczne*, t. 2, Poznań 1863, s. 220–222, 224–228, 232–233, 239, 240, 242, 245–252, 254–267, 270, 272–773, 275–279, 282, 286; K. Strohm, *Die Kurländische Frage (1700–1763). Eine Studie zur Mächtepolitik im Ancien Régime*, Berlin 1999, S. 93–117.

Lacy i jego towarzysze odnieśli pełen sukces w Kurlandii, który jednak przyćmiły wydarzenia na dworze rosyjskim zakończone upadkiem Mienszykowa. W dniu 19 września 1727 r. rządzący *de facto* państwem „jaśnie oświecony książę” znalazł się w areszcie domowym, a następnego dnia został przez Najwyższą Tajną Radę (obradującą w obecności cara Piotra II) uznany winnym zdrady stanu, pozbawiony wszystkich stanowisk, „czynów” i orderów oraz skazany na zsyłkę. Wkrótce też skonfiskowany cały ogromny majątek Mienszykowa²³.

Lacy dopiero 25 maja 1729 r. doczekał się spóźnionej nagrody, gdy został mianowany administratorem guberni ryskiej (Rygi) po odwołanym do Moskwy Grigoriju Czernyszewie²⁴. W grudniu 1730 r. godność gubernatora została mu zatwierdzona przez nową cesarzową – Annę²⁵. Poruczono mu zadanie zakończenia procesu włączania prowincji nadbałtyckich do państwa rosyjskiego i asymilowania miejscowej ludności. Do tego ostatniego predestynowało go cudzoziemskie pochodzenie i fakt, że nie wyznawał prawosławia. Okazało się to skutecznym zabiegiem, gdyż choć Lacy był w sumie dla Inflantczyków „obcym” jako Irlandczyk i katolik, to swoją indyferentną postawą w sprawach narodowościowych i religijnych, zyskał ich przychylność. Zwłaszcza, że troszczył się o ich interesy. Już pod koniec 1729 r. zabiegał, aby szlachta z Inflant i Estlandii miała pierwszeństwo przed cudzoziemcami w obejmowaniu stanowisk oficerskich²⁶. Sam Lacy zresztą zaliczał się do ziemiaństwa inflanckiego, jako właściciel nabytego w 1723 r. od barona Stackelberga majątku Gros Roop²⁷.

Znacząco wrosła rola odgrywana przez Lacy’ego w imperium rosyjskim, gdyż był dowódcą stacjonujących w prowincjach nadbałtyckich wojsk i najwyższym urzędnikiem carskim w Inflantach i. Podlegało mu 8 pułków (2 dragonie i 6 piechoty) obsadzających gubernie ryską i rewelską²⁸. Przede wszystkim jednak zarządzał najdalej na zachód wysuniętą gubernią, która niemal do końca XVIII w. odgrywała kluczową rolę we wszystkich operacjach militarnych

²³ И. В. Курукин, *Эпоха „дворских бурь*, с. 134–135.

²⁴ *Сборник императорского русского исторического общества* (СИРИО), С.Петербургъ 1894, т. 94, с. 584, 649–650.

²⁵ И. В. Курукин, *Эпоха „дворских бурь*, с. 535; СИРИО, С.Петербургъ 1889, т. 66, с. 225, 267.

²⁶ СИРИО, С.Петербургъ 1898, т. 101, с. 332.

²⁷ СИРИО, С.Петербургъ 1888, т. 63, с. 104, 117, 153, 190.

²⁸ СИРИО, т. 94, с. 563; СИРИО, С.Петербургъ 1898, т. 101, с. 121; С. Г. Нелипович, *Союз двуглавых орлов*, с. 65, 70.

i polityczno-militarnych Rosji w Europie środkowej. Lacy doświadczył tego już zimą 1730 r., gdy kolejny alarm wojenny na kontynencie europejskim sprawił, że w Rosji znów zaczęto myśleć o sformowaniu korpusu posiłkowego dla cesarza Karola VI. W jego skład miało wchodzić 26 pułków (ponad 31 000 żołnierzy), na dowódcę przewidziano Lacy'ego, a wyprawa wyruszyć miała z Inflant²⁹.

Pozycja Irlandczyka w strukturach państwowych nie uległa zmianie w trakcie przesilenia w państwie rosyjskim, które wywołała kwestia następcstwa tronu po zmarłym 30 stycznia 1730 r. w Moskwie Piotrze II. Lacy'ego nie było wśród dostojników rosyjskich, którzy na posiedzeniu Najwyższej Tajnej Rady na cesarza powołali Annę Iwanowną i sporządzili „kondycje” określające warunki objęcia przez nią tronu. Zabezpieczył jednak od strony logistycznej podróż nowej władczyni z Mitawy do Moskwy³⁰. Zapewniło mu to względy cesarzowej, co zaowocowało zwiększeniem roli odgrywanej przez Lacy'ego w armii. Szybko stał się drugim pod względem ważności oficerem dowodzącym, po Burkhardzie Christophie von Münnich, który w styczniu 1732 r. został prezydentem Kolegium Wojennego³¹.

W marcu 1733 r. Lacy'emu powierzono zadanie przygotowania interwencji zbrojnej w Rzeczypospolitej, na wypadek gdyby przebieg bezkrólewia i elekcji przybrał niepomyślny dla Rosji obrót. Według pierwszych planów rosyjskiego Gabinetu Ministrów i Kolegium Wojennego operację przeprowadzić miano siłami trzech korpusów operujących z kierunku Rygi, Smoleńska i Starodubia, ale ostatecznie ze sformowania tego ostatniego zrezygnowano³². Latem rosyjska interwencja zbrojna stała się konieczna i w lipcu 1733 r. rozpoczęła się koncentracja oddziałów w Inflantach i pod Smoleńskiem. Całością sił liczących ponad 35 000 żołnierzy dowodził gen. anszef Piotr Lacy, który w związku z tym zawiesił sprawowanie urzędu gubernatora ryskiego (zastąpił go Georg von Felkerzam z tytułem dyrektora ekonomiki). Lacy opuścił Inflanty aż na 7 lat, gdyż do 1740 r. przyszło mu dowodzić carskimi armiami połowymi w Rzeczypospolitej, Rzeszy oraz na południu Rosji.

²⁹ СИРИО, t. 101, s. 451–452; С. Г. Нелипович, *Союз двуглавых орлов*, s. 69–70.

³⁰ И. В. Курукин, *Эпоха „дворских бурь*, s. 175–175.

³¹ И. В. Курукин, *Эпоха „дворских бурь*, s. 511; F. Ley, *Le Maréchal de Münnich et la Russie au XVIIIe siècle*, Paris 1959, s. 53.

³² СИРИО, t. 66, s. 557, 660; СИРИО, Юрьевъ 1899, t. 106, s. 90; С. Г. Нелипович, *Союз двуглавых орлов*, s. 103–107.

W interwencji zbrojnej w Rzeczypospolitej Lacy uczestniczył od samego jej początku aż do wiosny 1735 r. W sierpniu–wrześniu 1733 r. dowodził marszem na Warszawę korpusu „inflanckiego” złożonego z 11 pułków piechoty, 3 pułki dragonów i 25 dział. Pod koniec września Rosjanie dotarli nad Wisłę, ale z powodu zniszczenia przez Polaków promów i łodzi, nie byli w stanie sforsować rzeki. Lacy zakomunikował to 4 października „na publicznej konferencji” zebranych pod Pragę „partyzantom” antystanisławowskim. W tej sytuacji podjęta została decyzja o przeprowadzeniu elekcji na prawym brzegu Wisły, na Pradze, a jednym z organizatorów tego przedsięwzięcia był Lacy. Następnego dnia, 5 października 1733 r. obrano elektora saskiego Fryderyka Augusta II na władcę Rzeczypospolitej. Całemu aktowi asystowało wojsko rosyjskie, które po ogłoszeniu Wettina królem, w trakcie „Te Deum Laudamus”, oddało salwy honorowe – 93 wystrzały z armat oraz z broni ręcznej³³.

Po wycofaniu się sił polskich, wojska rosyjskie dowodzone przez Lacy'ego zajęły do 11 października 1733 r. Warszawę, a następnie do listopada ważniejsze miasta lewobrzeżnego Mazowsza. Po zreorganizowaniu sił interwencyjnych (zespolecie dwóch korpusów, wydzielenie silnej załogi Warszawy oraz oddziałów zabezpieczających trakty łączące to miasto z Grodnem i Brześciem Litewskim) oraz zapewnieniu oddziałom koniecznego odpoczynku, Lacy wykonując polecenie carowej Anny rozpoczął operację, której celem było zajęcie Gdańska i w ten sposób wyeliminowanie głównego punktu oporu przeciwnika, w którym schronienie znalazł król-elekt Stanisław Leszczyński. Operacja ta, licząc od opuszczenia przez wojska carskie rejonu koncentracji pod Łowiczem

³³ Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (AGAD), Archiwum Radziwiłłowskie (AR), dz. VI, 80a, 595–597; Российский Государственный Военно-Историчный Архив, Москва (РГВИА), фонд 114, 30, k. 1-8 i Kriegsarchiv, Wien (KA), Alte Feldakten (AFA), 425, 31 VII–1 X 1733; odpisy raportów i listów P. Lacy'ego z Pragi 24 IX/5 X i 26 IX/7 X 1733, które nie dotarły do St.Petersburga, Российская Национальная Библиотека, Санкт Петербург (dalej РНБ), фонд 971, оп. 2, Автографы Дубравскаго (АД), 129, k. 3-4v; Российский Государственный Архив Древних Актов, Москва (РГАДА), ф. 20, оп. 1, 89; AGAD, Zbiór Anny Branickiej (ZbAB), 1745; Biblioteka Jagiellońska w Krakowie (BJ), 3605, k. 6.; H. W. Wilczek do Karola VI, Warszawa 5 X 1733, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Wien (HHStA), Polen II, 10, k. 60; raporty P. Lacy'ego i A. Zagriazskiego dla Kabinettsministerium z okresu od 10 VIII/31 VII do 25 IX/15 IX, СИРИО, t. 106, s. 376–377, 382–383, 391–393, 397, 402–404, 414, 424–425, 448–450, 480, 563–564; РБС, t. 10, s. 81; Д. П. Бутурлин, *Военная история походов Россиянь в XVIII столетии*, Ч.3: *Закрывающая вь себя описание Польской войны сь 1733-го по 1735-й год*, Санкт Петербург 1823, s. 19–25; С. Г. Нелипович, *Союз двуглавых орлов*, s. 113–120.

21 grudnia 1733 r. do kapitulacji Gdańska 2 lipca 1734 r., trwała 193 dni³⁴. Marsz pod Gdańsk zajął prawie 2 miesiące i jeszcze w jego trakcie Lacy wydał uniwersały wzywające szlachtę i miasta Prus Królewskich do uznania Augusta III za prawowitego władcę Rzeczypospolitej. Stany gdańskie w udzielonej odpowiedzi jednoznacznie opowiedziały się po stronie Leszczyńskiego, co zmusiło Lacy'ego do podjęcia działań zbrojnych przeciwko miastu. Oblężenie Gdańska trwało 135 dni, przy czym Lacy dowodził nim do 15 marca 1734 r., ograniczając się ze względu na brak artylerii oblężniczej i zbyt małą liczbę żołnierzy do blokady miasta. Następnie komendę przejął Burchardt Christoph von Münnich, który podjął zdecydowane, ale też i ryzykowane działania oblężnicze. Od tego momentu Lacy pełnił obowiązki nieformalnego zastępcy dowódcy sił rosyjskich oblegających Gdańsk – bardzo skrupulatnie, o czym świadczy prowadzony w jego sztabie dziennik działań wojennych³⁵. Dwukrotnie Irlandczyk wyróżnił się w trakcie walk o Gdańsk. Po raz pierwszy w dniach 18–20 kwietnia 1734 r., gdy dowodził oddziałem odkomenderowanym do zlikwidowania zagrożenia, jakie dla sił oblężniczych stanowiło nadciągające z Kujaw zgrupowanie wojsk polskich dowodzone przez wojewodę lubelskiego Jana Tarłę, liczące według jednych przekazów 7–8 tys., według innych 3–4 tys. żołnierzy. Lacy na czele 3–4,2 tys. dragonów i Kozaków sprawnie podszedł pod wojsko polskie i późnym popołudniem 20 kwietnia stoczył z nim zwycięską dwugodzinną bitwę między wsiami Smażyno i Wyszęcín (w jej trakcie zastosował fortel polegający na spieszeniu dwóch pułków dragońskich i nakazaniu im marszu na nieprzyjaciela z biciem w bębny, aby Polacy myśleli, że atakuje ich

³⁴ Oblężenie i zdobycie Gdańska przez Rosjan: *Атака Гданска фельдмаршаломъ Минихомъ 1734 года. Сборникъ реляцій графа Миниха*, wyd. Д.Ф. Масловский, Москва 1888, passim; Д. П. Бутурлин, *Военная исторія*, s. 42–95; F. K. G. Duisburg, *Geschichte der Belagerungen und Blokaden Danzigs von des frühesten bis auf gegenwärtige Zeit*, Danzig 1808; K. Hoburg, *Die Belagerung der Stadt Danzig im Jahre 1734*, „Der Neuen Preussischen Provinzial-Blätter III Folge”, Bd. 2, 1858; G. Köhler, *Geschichte der Festungen Danzig und Weichselmünde bis zum Jahre 1814 in Verbindung mit der Kriegsgeschichte der freien Stadt Danzig*, Th. 2: *von 1734 bis 1814*, Breslau 1893; K. Jarochoński, *Oblężenie Gdańska w roku 1734*, *Szkieł Historyczny*, [w:] *Z czasów saskich spraw wewnętrznych, polityki i wojny*, Poznań 1886; A. Wodziński, *Gdańsk za czasów Stanisława Leszczyńskiego 1704–1709, 1733–1734*, Kraków 1929; tenże, *Oblężenie Gdańska w roku 1733–1734*, „Rocznik Gdański”, t. 9/10, 1935/1936; E. Cieślak, *W obronie tronu króla Stanisława Leszczyńskiego*, Gdańsk 1986, passim; tenże, *Druaga elekcja Stanisława Leszczyńskiego, oblężenie Gdańska w 1734 r.*, [w:] *Historia Gdańska*, t. 3, cz. 1: 1655–1793, red. E. Cieślak, Gdańsk 1993, s. 509–536; J. L. Sutton, *The King's Honor and the King's Cardinal. The War of the Polish Succession*, Lexington 1980, s. 61, 112–134.

³⁵ РГВИА, фонд 114, 30, к. 1-8 i КА, АФА, 425, 31 VII-1 X 1733.

piechota, z którą nie potrafili walczyć). Zgrupowanie Tarły zostało rozproszone, tracąc 5 oficerów oraz 370 towarzyszy i szeregowców. Po stronie rosyjskiej według raportu Lacy'ego poległ 1 żołnierz, a zostało rannych 14 rannych, Polacy uważali, że zginęło 300 żołnierzy nieprzyjacielskich³⁶. Drugim epizodem w walkach o Gdańsk, w którym Lacy się wyróżnił był nieudany szturm rosyjski na dzieło rogowe Grodzisko w nocy z 9 na 10 maja. W końcowej fazie walk Lacy osobiście udał się na miejsce boju i przejął komendę nad oddziałem szturmowym, który po załamaniu się ataku utknął pod umocnieniami gdańskimi pod morderczym ogniem obrońców. Pozwoliło to wyprowadzić resztki oddziału na pozycje wyjściowe³⁷.

Zasługi wojenne Lacy'ego zostały docenione przez Augusta III, który w trakcie krótkiego pobytu pod Gdańskiem – rezydował w klasztorze w Oliwie od 19 do 30 lipca 1734 r. – nagroził Irlandczyka „Orderem Orła Białego, portretem króla z diamentami i pierścieniem wartości 15 tysięcy talarów, jego syna, oficera mianował kamerjunkerem”³⁸. Z podziału pieniędzy tzw. „dzwonowych”, które tradycyjnie w armii rosyjskiej wydzielano z pozyskanej kontrybucji i nagradzano nimi zasłużonych żołnierzy, Lacy'emu przypadło 5000 rubli, 2083 „czerwońców”, 2 talary i 20 groszy³⁹.

Latem 1734 r. Lacy uczestniczył w radach wojennych sasko-rosyjskich, do których dopuszczono rezydenta cesarskiego oraz wybranych panów polskich. Ich efektem było opracowanie pod koniec lipca 1734 r. nowego planu operacyjnego przewidującego opanowanie latem i jesieni całej Wielkopolski i Mazowsza. Zadanie realizacji tego planu spadło na Lacy'ego, gdyż Münnich po uzyskaniu zgody carowej (ukaz z 7 VIII/27 VII), przed 10 września zdał komendę i wyruszył do St. Petersburga. Na przełomie września–października 1734 r. główne siły rosyjskie przesunęły się z Pomorza do województw rawskiego, płockiego i mazowieckiego, gdzie zostały przez Lacy'ego rozłożone na

³⁶ T. Ciesielski, *W obronie Gdańska – działania wojsk polskich na Pomorzu i Kujawach 1733–1734*, „Studia Historyczno-Wojskowe”, t. 2, red. P. Gawron, K. Bobiatyński, M. Nagielski, Warszawa 2008, s. 190–192; С. Г. Нелипович, Союз двуглавых орлов, с. 130.

³⁷ List z Gdańska 5 VI 1734, Центральний державний історичний архів України, м. Київ (ЦДІАУК), фонд 49, оп.1, 1521, к. 5, 18; Атака Гданска, с. 90–91, 263–264; E. Cieślak, *Druga elekcja*, s. 530, 532–536; Д. П. Бутурлин, *Военная история*, с. 80–84; С. Г. Нелипович, *Союз двуглавых орлов*, с. 130.

³⁸ E. Cieślak, *W obronie tronu króla Stanisława Leszczyńskiego*, Gdańsk 1986, s. 157.

³⁹ РБС, т. 10: *Лабзина-Ляшенко*, Санкт-Петербург 1914, с. 82; Вечный шеф 1-го пехотного Невского полка.

leżach. Przeciwno siłom Leszczyńskiego posłano jedynie słabe korpusy gen. mjra Iwana Bachmetowa i gen. mjra Iwana Boriatyńskiego. Pierwszy zabezpieczał zawiązanie przez stronników Augusta III Trybunału Wielkiego w Piotrkowie, a następnie dotarł pod Lelów. Drugi korpus ruszył w Sandomierskie, ale nie zdołał na czas obsadzić przepraw wiślanych. Dzięki temu stronnicy króla-elekt Stanisława zdołali odbyć kongres, choć przeniesiony z Bałtowa do Dzikowa, i zawiązać 9 listopada 1734 r. generalną konfederację⁴⁰.

W odpowiedzi kierownictwo polityczno-wojskowe rosyjsko-sasko-polskie najpóźniej na początku grudnia 1734 r. postanowiło rozpocząć operację, której celem była likwidacja zgrupowań wojsk polskich pozostających wierznych sprawie Leszczyńskiego i tym samym szybka pacyfikacja Rzeczypospolitej. Jeszcze w grudniu 1734 r. Lacy nakazał wojskom rosyjskim koncentryczny marsz w stronę zachodnich ziem województwa ruskiego. Do 7 lutego 1735 r. Rosjanie posiłkowani przez grupę jazdy saskiej dotarli do Rzeszowa, Medyki i Przemyśla, zmuszając regimentarza generalnego wojsk koronnych Józefa Potockiego do podjęcia rokowań. Zakończyły się one podpisaniem 11 lutego w Rzeszowie rozejmu, a następnie 20 marca 1735 r. w Zakliczynie układu kończącego udział w wojnie dużej części regularnej armii koronnej wraz z garnizonem Kamieńca Podolskiego⁴¹. Nie doprowadziło to jednak do pacyfikacji Rzeczypospolitej, gdyż walkę z Rosjanami, Sasami i ich polsko-litewskimi

⁴⁰ Listy do T. K. Lubomirskiego, 31 VII, 14, 23, 27 VIII, 10 IX, 22 X, 4 XI 1734, AGAD, Archiwum Publiczne Potockich (APPot), 169, s. 129–135, 159, 322–324, 357–360, 363–364, 390–392, 418; РГВИА, фонд 114, op. 1, 30, k. 108–112; KA, AFA, 425, VII–XI 1734; relacje rezydentów cesarskich z 1734, HHStA Wien, Polen II, 13, k. 661–823; Архив Внешней Политики Российской Империи, Москва (dalej АВПРИ), фонд 80, nr 232, k. 61, 96 oraz nr 252, k. 31 i nast.; uniwersał M. J. Rzewuskiego, obóz pod Oliwą 3 VIII 1734, ЦДІАУК, фонд 49, op. 1, 1521, k. 37; uniwersał gen. mjr I. Bachmetowa, Rudna 13 VIII 1734, ЦДІАУК, фонд 49, op. 1, 1492, k. 16; A. Tarło do J. Tarły, Radom 14 X, Bałtów 17 X 1734, ЦДІАУК, фонд 254, op. 1, 147, k. 63, 69; A. S. Załuski do J. A. Załuskiego, Drezno 11 IX 1734, *Korespondencja Józefa Andrzeja Załuskiego 1724–1736*, oprac. B. S. Kupść, K. Muszyńska, Wrocław i in. 1967, s. 189. Д. П. Бутурлин, *Военная история*, s. 85; S. Truchim, *Konfederacja dzikowska*, Poznań 1921, s. 71.

⁴¹ AGAD, APPot, 169, s. 393–396, 449–451, 454–456, 485–488, 519–522; АВПРИ, фонд 80, nr 232, k. 118–130, nr 266, k. 26–30v, 95–97, 133, 284–285 oraz nr 268; HHStA, Polen II, 13, k. 958–965; Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz, Berlin, I HA, Rep. 9: Polen, 29.A.9; AGAD, APPot, 169, s. 318–320, 336–344, 449–451, 454–456, 485–488, 519–522; HHStA Wien, Polen II, 14, k. 1–196; Sächsisches Hauptstaatsarchiv, Dresden, loc. 3644: Das mit dem Woywoden von Kijow Potocki; Archiwum Państwowe w Rzeszowie, Archiwum Jędrzejowiczów, 104, s. 118–120; ЦДІАУК, фонд 254, op. 1, 449, k. 23–25v; ЦДІАУК, фонд 254, op. 2, 148, k. 64–65; ЦДІАУК, фонд 254, op. 2, 156, k. 45; *Korespondencja Józefa Andrzeja Załuskie-*

adherentami kontynuowały siły zbrojne Stanisławczyków (regularne jednostki armii koronnej i litewskiej oraz oddziały „wyprawne” wystawione przez województwa, powiaty i ziemie). Na terenie Korony przemieściły się one w styczniu z Podkarpacia w rejon Krakowa, a następnie podjęły marsz do Wielkopolski. Sasi i Rosjanie próbowali wynegocjować porozumienie pokojowe z władzami konfederackimi na konferencji w Częstochowie w pierwszej połowie lutego 1735 r. Gdy rozmowy zostały zerwane, Lacy sięgnął po rozwiązanie siłowe. Zimą 1735 r. oddziały rosyjskie obsadziły rejon Sandomierza, Radomia, Opoczna, Krakowa, Żorek i Częstochowy odcinając od reszty Polski siły konfederackie, przeciwko którym wyruszyli Sasi oraz dwa rosyjskie zgrupowania bojowe liczące po ok. 1500–2200 żołnierzy. Jednym z nich dowodził Lacy, który osobiście nadzorował operację przeciwko siłom konfederackim. Zakończyła się ona pełnym sukcesem, gdyż choć Stanisławczykom udało się wyrwać z Wielkopolski i przedrzeć przez rosyjską linię zaporową ustawioną pomiędzy Częstochową i Krakowem, to ostatecznie zostali pobici i zmuszeni do złożenia broni. Najpierw pod koniec marca pod Koziegłowami skapitulowała część jazdy konfederackiej, a następnie 10–11 kwietnia 1735 r. główne siły osaczone nad Wisłą pod Zbyszynem (koło Stężycy) i Świeżawą (rejon Kozienic). Lacy osobiście uczestniczył w tych ostatnich wydarzeniach i podjął rokowania z konfederatami odnośnie warunków kapitulacji, ale dowodzący osaczonymi oddziałami kasztelan czerski Kazimierz Rudziński odmówił złożenia broni przed Rosjanami, oświadczając, że uczyni to wobec Polaka reprezentującego Augusta III. W tej sytuacji Lacy przystał na dziesięciodniowe zawieszenia broni, a konfederaci 18 kwietnia podpisali honorowy dla nich układ kapitulacyjny z przybyłym z Warszawy wojewodą mazowieckim Stanisławem Poniatowskim⁴².

go, s. 351–352; СИРИО, t. 108, s. 481–483; T. Ciesielski, *Działania zbrojne w rejonie Krakowa w trakcie polskiej wojny sukcesyjnej 1733–1735*, „Studia Historyczne” 52 (2009), 3–4, s. 219.

⁴² РГВИА, фонд 114, оп. 1, 30, к. 112–127 i KA, AFA, 425; HHStA Wien, Polen II, 14, k. 161, 194, 244v, 258–264, 295, 329; J. Tarło do E. Tarłowej, Częstochowa 12 II 1735, BCz, 1781, s. 105–108; AGAD, Papiery rodziny Tarłów, 11; АВІРІИ, фонд 80, 266, к. 413–414, 416–417, 428–429v; ЦДІАУК, фонд 254, оп. 1, 647, к. 9, 29–32; ЦДІАУК, фонд 254, оп. 1, 662, к. 15–19; ЦДІАУК, фонд 254, оп. 1, 315, к. 26–28. P. Lacy do Augusta III, Łęczycza 12 IV 1735, wykazy 25 chorągwi poddanych przez płk Błędowskiego oraz 14, które złożyły broń 10–11 IV, BN, Akc. 4634. List Rudzińskiego do Lacy i warunki zawartego rozejmu, w Świrze 11 IV 1735, AGAD, Zbiór Czołowskiego, 65, s. 110–112; *Korespondencja Józefa Andrzeja Załuskiego*, s. 258, 274, 286, 294, 310, 318, 321, 323–326, 335, 338, 347. Literatura: Д. П. Бутурлин, *Военная история*, с. 94–101; O. Schuster, F. A. Francke, *Geschichte der Sächsischen Armee*, Leipzig 1885, Th. 1, S. 217; A. Krell, *Herzog Johann Adolf II von Sachsen-Weissenfels*, Greiswald 1911, S. 28–29;

Sytuacja militarna na ziemiach polskich i litewskich została definitywna rozstrzygnięta na korzyść Augusta III i już w czerwcu 1735 r. rozpoczął się proces wycofywania z Rzeczypospolitej interwencyjnych oddziałów saskich i rosyjskich⁴³. Część tych ostatnich nie wróciło jednak do ojczyzny, a zostało posłanych do Niemiec na pomoc wojującemu z Francją Cesarstwu. Zgodnie z decyzją carskiego Gabinetu Ministrów z 22/11 marca dowodził nimi Lacy, który w kwietniu 1735 r. zdał komendę nad operującymi w Polsce wojskami rosyjskimi przybyłemu do Warszawy feldmarszałkowi Münnichowi⁴⁴. Ten ostatni na polecenie carowej zajął się organizacją ekspedycji posiłkowej dla cesarza, wyznaczając do wykonania tego zadania 11 pułków piechoty i 8 dragońskich, rozdzielonych między dwa korpusy komenderowane przez Lacy'ego oraz gen. lejtn. Grigorija Urusowa. Ostatecznie do Niemiec wyruszyło tylko 8 pułków piechoty (ok. 13 100 żołnierzy i 16 pułkowych armat 3-funtowych) dowodzonych przez Lacy'ego. Granicę polsko-śląską przekroczyły one 19–20 czerwca 1735 r. i w trzech kolumnach pomaszerowały nad Ren. W ostatniej dekadzie sierpnia dotarły nad Neckar i stanęły na kwaterach między miastami Heidelberg i Landenburg. 29 sierpnia przeglądu korpusu dokonał głównodowodzący armią cesarską ks. Eugeniusz Sabaudzki. W walkach z Francuzami Rosjanie zasadniczo nie wzięli udziału, gdyż tylko niewielkie pododdziały zasiły siły cesarskie obsadzające linie Renu w rejonie Speyer-Philippsburg i w pierwszej połowie października uczestniczyły w wymianie ognia pod tym ostatnim miastem. W ostatniej dekadzie września Lacy odmówił dołączenia swoich pułków do zgrupowania gen. feldzeugmeistra Friedricha von Seckendorff, wyjaśniając, że zgodnie z zawartą konwencją jego zwierzchnikiem operacyjnym może być tylko ks. Eugeniusz Sabaudzki z racji posiadanej rangi generalissimusa. Gdy jednak ks. Eugeniusz opuścił w związku z chorobą 5 października armię operującą nad Renem, Lacy uznał zwierzchnictwo generała feldmarszałka Karola

K. Kantecki, *Stanisław Poniatowski, kasztelan krakowski, ojciec Stanisława Augusta*, Poznań 1880, t. 2, s. 28–29; Adam Tarło, *wojewoda lubelski*, [w:] tenże, *Pamiętniki Historyczne*, Warszawa 1861, t. 1, s. 191–193; E. Szklarska, *Próby pacyfikacji Rzeczypospolitej w latach 1734–1736. Zabiegi o pozyskanie stronników Leszczyńskiego dla obozu Wettyna*, „Rocznik Gdański” 46 (1986), 1, s. 174–175; tenże, *Od Dzikowa do Kargowej. Pierwszy okres działalności konfederacji generalnej przy majestacie Leszczyńskiego*, [w:] *Między Barokiem a Oświeceniem. Nowe spojrzenie na czasy saskie*, red. K. Stasiewicz, S. Achremczyk, Olsztyn 1996, s. 145; T. Ciesielski, *Działania zbrojne*, s. 220–221.

⁴³ АВПРИ, фонд 80, 264 i 266, k. 305; РНБ, фонд 971, оп. 2, АД, 152, k. 257–258v.

⁴⁴ СИРИО, т. 111, с. 151; И. В. Курюкин, *Эпоха „дворских бурь*, с. 152.

Aleksandra ks. Wirtemberskiego. Pułki rosyjskie podążając za cesarskimi siłami uderzeniowymi pod koniec października dotarły w rejon Pforzheim, gdzie doczekały zakończenia działań wojennych na mocy podpisanych w Wiedniu 3 października 1735 r. i zaakceptowanych po kilku tygodniach przez dwór wersalski preliminarium pokojowych. Koniec wojny uczynił bezzasadnym dalszy pobyt rosyjskiego korpusu w zachodniej części Niemiec i Lacy poprosił władze cesarskie o wyznaczenie kwater zimowych na terenach niezniszczonych przez wojnę. Karol VI przystał na to 11 listopada, wyznaczając pułkom carskim kwatery w Czechach, na Morawach i Śląsku. Rosjanie rozpoczęli odwrót znad Renu 19 grudnia, ale z powodu złych dróg ostatnie oddziały dotarły na kwatery zimowe dopiero na początku marca. Sztab korpusu 29 stycznia 1736 r. znalazł się w mieście Jindřichův Hradec. Pułki rosyjskie przebywały na kwaterach zimowych do 10 maja 1736 r., kiedy wykonując rozkaz carowej Anny z 28 lutego, rozpoczęły powrotny marsz do Rosji. Ziemie cesarskie opuściły w dniach 19 i 20 maja, aby posuwając się dwoma kolumnami przez Jarosław–Lwów–Czortków–Humań oraz Piotrków–Włodzimierz Wołyński dotrzeć do Kijowa odpowiednio 1 i 29 sierpnia 1736 r. W trakcie całej wyprawy Rosjanie ponieśli znikome straty, wyłącznie „marszowe” – ok. 170 zmarłych i dezertersów⁴⁵.

Od marca 1736 r. korpusem komenderował dotychczasowy zastępca Lacy’ego gen. lejtn. James Keith. Sam Lacy wrócił do Rosji wcześniej, na wyraźny rozkaz carowej z 28 lutego, aby objąć dowództwo nad jedną z dwóch rosyjskich armii utworzonych dla potrzeb wojny z Turcją. Wcześniej jednak odbył na zaproszenie władz cesarskich podróż do Wiednia, gdzie 6 i 10 marca został przyjęty przez Karola VI na audiencji, podjęty obiadem oraz obdarowany stopniem generała feldmarszałka wojsk cesarskich, tytułem hrabiego (grafa) Świętego Cesarstwa Rzymskiego, portretem cesarza ozdobionym brylantami oraz 5000 florenów⁴⁶. Nie były to jedyne zaszczyty, które spotkały Lacy’ego zimą

⁴⁵ ННStA Wien, Polen II, 14, k. 453-455; СИРИО, т. 111, с. 73–74, 262–263, 385; АВПРИ, фонд 80, 225, 264; Д. П. Бутурлин, Военная история, с. 105; И. В. Курукин, Эпоха „дворских бурь”, с. 154–172, 200; М. Köster, *Russische Truppen für Prinz Eugen. Politik mit militärischen Mitteln im frühen 18 Jahrhundert*, Wien 1986, S. 147–170, 216–248; R. Wills, *The Jacobites*, s. 191–192.

⁴⁶ J. C. O’Callaghan, *History*, s. 484; И. В. Курукин, Эпоха „дворских бурь”, с. 168, 170, 195; А. В. Шишов, *Знаменитые иностранцы*, 277; Д. Н. Бантыш-Каменский, *12-й генерал-фельдмаршал граф Ласси*, [в:] *Биографии российских генералиссимусов и генерал-фельдмаршалов. В 4-х частях*, Ч. 1–2, Москва 1991, <http://militera.lib.ru/bio/bantyshkamensky/14.html>.

1736 r., gdyż cesarzowa Anna powierzając mu nowe zadanie wojenne, nagrodziła jednocześnie jego zasługi z ostatnich trzech lat stopniem generała-feldmarszałka (nadany 28/17 II 1736 r.)⁴⁷.

Wiosną 1736 r. Lacy błyskawicznie przeniósł się z Austrii na Ukrainę – już 27 kwietnia spotkał się z feldmarszałkiem Münnichem w znajdującej się na ukraińskiej linii obronnej miejscowości Carycynka. Po zapoznaniu się z planem kampanii przeciwko Turcji i jej lennikom, Lacy udał się do powierzonej mu armii dońskiej blokującej od 31 marca Azow. W drodze na konwój napadli Tatarzy, którzy po rozbiciu oddziału kozackiego eskortującego feldmarszałka, zagarnęli jego rzeczy. Sam Lacy wyszedł z tej przygody bez szwanku, dotarł pod Azow, 15 maja 1736 r. przejął komendę nad armią dońską i zintensyfikował działania oblężnicze. Dysponował zgodnie ze stanami etatowymi 45 400 żołnierzami liniowymi i jazdy nieregularnej (w rzeczywistości było ich mniej), 320 armatami oblężniczymi i polowymi, a także flotyllą dońską. Intensywne bombardowanie twierdzy (zniszczono dużą część zabudowy wewnętrznej, a 19 czerwca magazyn prochu), rozbudowa ziemnych dzieł oblężniczych i nocny szturm 28/29 czerwca przyniosły skutek. 1 lipca 1736 r. Turcy skapitulowali na honorowych warunkach, gdyż ocalała załoga osmańska (w trakcie oblężenia zginęła połowa ludzi z pięcioletniego garnizonu) uzyskiwała prawo wolnego odejścia wraz z bronią, rzeczami osobistymi i rodzinami. Rosjanie sukces okupili stratą ponad 1750 zabitych i rannych żołnierzy. Przejęli twierdze w stosunkowo niezłym stanie wraz z 224 armatami i moździerzami. Lacy natychmiast po zajęciu Azowa nakazał wzmocnienie jego umocnień, odesłał artylerię oblężniczą do miasta Izjum i podjął przygotowania do ofensywy na Krym. Te ostatnie zajęły ponad miesiąc i dopiero w lipcu armia dońska podjęła marsz w kierunku Perekopu. Poważnie przy tym osłabiona, gdyż w Azowie i twierdzy Św. Anna pozostawiono jako załogi 9 pułków, a większość jazdy nieregularnej Lacy posłał z pomocą chanowi kałmuckiemu, któremu dzięki temu udało się rozbić i wyprzeć z Kubania Tatarów nogajskich. Bezowocny okazał się natomiast marsz w kierunku zachodnim głównych sił armii dońskiej, gdyż dotarła za ledwie za rzekę Mius, gdy 25 sierpnia dotarła informacja o zakończeniu przez feldmarszałka Münnicha kampanii wojennej.

⁴⁷ Д. Н. Бантыш-Каменский, *12-й генерал-фельдмаршал граф Лассу*. Lacy o awansie dowiedział się w drodze z Wiednia na Ukrainę: J. C. O'Callaghan, *History*, s. 484.

W tej sytuacji Lacy skierował swoją armię na pozycję wyjściowe koło Izjuma, do którego przybył 16 września⁴⁸.

Jesienią 1736 r., zgodnie z poleceniem wydanym przez Gabinet Ministrów 17 października, Lacy wymienił niezdolnych do służby komendantów twierdz i placówek umocnionych tworzących linię ukraińską, a także nadzorował proces przygotowania jazdy nieregularnej kozackiej, małosyjskiej, słobodzkiej i baszkirskiej do kolejnej kampanii wojennej. Carowa zleciła też Lacy'emu dokonanie oceny działań i stanu armii dnjeprzańskiej, ale ten poinformował o otrzymanym zadaniu jej dowódcę – feldmarszałka Münnicha. Wzbudziło to niezadowolona carowej, ale Lacy'ego nie ukarała. Wręcz przeciwnie – 16 marca 1737 r. nagrodiła go za wierną służbę orderem Świętego Andrzeja Pierwszego Powołańca (Piervozvannogo), a 12 kwietnia 1737 r. 37 „hakami”, czyli ok. 296–444 ha ziemi w Inflantach⁴⁹.

Niepowodzeniem zakończyły się starania Lacy'ego o uzyskanie zimą 1736/1737 r. choćby krótkiego urlopu pozwalającego na odwiedzenie Rygi i mieszkającej tam rodziny. Powodem było wczesne rozpoczęcie przygotowań do kolejnej kampanii wojennej. Już 23 stycznia 1737 r. Lacy i Münnich spotkali się w Głuchowie i uzgodnili plany operacyjne oraz podział stref działania. Lacy'emu przypadł krymski teatr działań wojennych i stosownie do tego feldmarszałek jeszcze zimą przeniósł swoją kwaterę do Azowa. Pod tą twierdzą rozpoczął koncentrację armii i floty, dla których zaopatrzenie spławiano Donem. Armię Lacy'ego tworzyło 49 700 piechoty i dragonii oraz 20 000 jazdy nieregularnej wspieranych przez flotyllę dońską wiceadmirała Piotra Bredala (ponad

⁴⁸ Ch. H. Manstein, *Записки о России*, [в:] *Перевороты и Войны*, Москва 1997 (ser.: *История дома Романовых в мемуарах современников XVII–XX*), с. 67–85; E. Münnich, *Записки*, [в:] *Перевороты и Войны*, с. 356–357, 359; J. Cook, *Voyages and travels through the Russian Empire, Tartary, and Part of the Kingdom of Persia*, Edinburgh 1778, t. 1, s. 197–198; Д. Ф. Масловский, *Всепопданейшие донесения графа Миниха. Часть 1. Донесения 1736–1737*, „Сборник военно-исторических материалов”, Вып. 10, Ст. Петербург 1897; J. C. O’Callaghan, *History*, s. 495–496; Л. Г. Бескровный, *Русская армия и флот в XVIII веке (очерки)*, Москва 1958, с. 247–250; С. М. Соловьев, *История России с древнейших времен*, кн. IX: *Начало 20-х годов XVIII века–1725*, Москва 2002, т. 20, с. 403–412; А. Баиов, *Русская армия в царствование императрицы Анны Иоанновны. Война России с Турцией в 1736–1739 гг.*, ч. 1: *Первые три года войны*, Ст. Петербург 1906, с. 181–297; Г. Г. Шпитальов, *Запорозьке військо в російсько-турецькій війні 1735–1739 років*, Запоріжжя 2002, с. 27–29; С. Г. Нелипович, *Союз двуглавых орлов*, с. 194–195, 197, 199–200, 202; Вечный шеф 1-го пехотного Невского полка; А. В. Шишов, *Знаменитые иностранцы*, с. 280–282; R. Wills, *The Jacobites*, s. 193–194.

⁴⁹ Вечный шеф 1-го пехотного Невского полка.

200 łodzi różnego typu). Działania operacyjne Rosjanie rozpoczęli 15 maja i na przełomie czerwca–lipca wojska lądowe – osłaniane przez flotę Bredala, która przegoniła eskadrę turecką – w sposób spektakularny wdarły się przez Geniczewsk i Kosę Arbatską na Półwysp Krymski. W bitwie nad rzeką Salgir Lacy odparł atak wojsk Chanatu Krymskiego, a następnie 28 lipca zdobył miasto Karasu-Bazar (dzisiejszy Biłogirsk). Jego armia związała walką siły tatarskie i spustoszyła wschodnią część Półwyspu Krymskiego, ale poważne problemy logistyczne sprawiły, że Lacy na początku sierpnia zarządził odwrót. W rezultacie nie wykonał właściwego zadania jakim było zdobycie i zniszczenie twierdz Kaffa i Jenikale. W dniach 2–4 sierpnia 1737 r. armia dońska przeprawiła się po moście pontonowym przez Zatokę Siwasz i stanęła w obozie nad Limanem Mołocznym (w rejonie dzisiejszego miasta Melitopol)⁵⁰.

W raporcie złożonym Gabinetowi Ministrów feldmarszałek jako powody fiaska operacji krymskiej w 1737 r. podał niską jakość jazdy nieregularnej, braki w zaopatrzeniu w żywność, furaz i amunicję. W październiku 1737 r. Lacy przebywał w Petersburgu, nie tyle tłumacząc się z niedawnych niepowodzeń, co zabiegając o poprawę stanu zabezpieczenia logistycznego armii na kolejną kampanię. Niewiele jednak uzyskał, o czym świadczą raporty wysyłane przez Lacy'ego w następnych miesiącach, w których domagał się większego budżetu, kontyngentu rekrutów i koni, lepszego zaopatrzenia w amunicję i inny sprzęt wojskowy. Pod koniec maja 1738 r. Gabinet Ministrów zapewnił feldmarszałka, że będzie miał na względzie potrzeby jego armii oraz pozostawił mu swobodę w prowadzeniu operacji wojennych na Krymie i Kubaniu⁵¹.

W trakcie kampanii 1738 r. Lacy dysponował armią liczącą ponad 40 000 żołnierzy regularnych, 25 000–27 000 nieregularnej konnicy i 172–188 armatami, a także flotyllą azowską wiceadmirała Bredala. Poruczone mu zadania były

⁵⁰ KA, AFA, 494: Türkenkrieg 1738, Russische Armeen; KA, Manuscripten, Ms-Kg, 21/1–2; HHStA, Russland II, 235: Russisch Osterr Operation plan gegen Turken 1738; Ch. H. Manstein, *Записки о России*, s. 95–114; E. Münnich, *Записки*, s. 361–365; Д. Ф. Масловский, *Всеподданейшие донесения графа Миниха. Часть 1*, passim; СИРИО, Юрьевъ 1904, t. 117, s. 5–580; J. C. O'Callaghan, *History*, s. 486–489; А. Баиов, *Русская армия*, ч. 1, s. 298–406, 424–440; Л. Г. Бескровный, *Русская армия*, s. 250–253; С. М. Соловьев, *История России*, t. 20, s. 422–429; Г. Г. Шпитальов, *Запорозьке військо*, s. 32–33; С. Г. Нелипович, *Союз двуглавых орлов*, s. 216; А. В. Шишов, *Знаменитые иностранцы*, s. 283–286; P. O'Meara, *Field marshal Peter Lacy*, s. 87.

⁵¹ Вечный шеф 1-го пехотного Невского полка; А.В. Шишов, *Знаменитые иностранцы*, с. 288.

takie same, jak w roku poprzednim – związanie walką sił Chanatu Krymskiego i zdobycie Kaffy. Działania bojowe rozpoczął w połowie czerwca, napotykając na silniejszy niż w roku poprzednim opór ze strony nieprzyjaciela. Flotylla Bredala zmagając się z silną eskadrą osmańską z wielkim trudem przedarła się w drugiej połowie czerwca do Geniczewska, gdzie najpierw została zablokowana, a następnie zniszczona w trakcie sztormu. Armii lądowej udało się dzięki sprzyjającym warunkom pogodowym sforsować 7 lipca Zatokę Siwasz i wyjść na tyły linii perekopskiej. Stosunkowo łatwo opanowała do 10 lipca fortecę Or-Kapi i nowo wzniesiony przez Turków fort Cziwaskuła. W następnych dniach Rosjanie spustoszyli północne rejony Półwyspu Krymskiego, ale brak zaopatrzenia i narastające upały zmusiły Lacy'ego do zarządzenia odwrotu. W jego trakcie doszło 20 lipca do starcia z Tatarami, z którego Rosjanie wyszli zwycięsko. Po opuszczeniu Półwyspu Krymskiego armia Lacy'ego do początków września stała u jego nasady, co umożliwiło bezpieczną ewakuację pod koniec sierpnia załóg rosyjskich z Oczakowa i Kinburna. Stało się to konieczne wobec epidemii dżumy, które zdziesiątkowały oba garnizony. Rosjanie utracili w ten sposób wszystkie opanowane w latach 1736–1737 twierdze za wyjątkiem Azowa, a także stworzoną z dużym wysiłkiem flotyllę azowską. Jedyną „jasną” stroną wyprawy były niewielkie straty ludzkie – rzekomo tylko 562 zmarłych, ale zapewne były to jedynie straty bojowe⁵².

Pod koniec 1738 r. Lacy'ego spotkało jeszcze jedno niepowodzenie, gdyż nie udało się nakłonić chana ordy nogajskiej Mahmetaja do przejścia na stronę rosyjską. Na dodatek zimą–wiosną 1739 r. bardzo opieszale przebiegały przygotowania podległych mu oddziałów do kampanii wojennej. Gdy feldmarszałek na początku maja przybył w rejon koncentracji armii koło Izjuma, przekonał się, że brakowało ludzi, sprzętu oraz zapasów żywności i amunicji. Niewiele był w stanie zrobić, aby zmienić ten stan rzeczy, gdyż już 21 maja 1739 r. rozpoczął marsz w stronę Krymu. Nad rzeką Mius do armii dońskiej dołączył korpus gen. lejtn. Wasilija Lewaszowa, a pod komendą Lacy'ego znajdował

⁵² *Kreigsarchiv*, Wien, AFA 494, *Türkenkrieg 1738*, *Russische Armeen* oraz *Manuscripten*, Ms-Kg, 22; Д. Ф. Масловский, *Всеподданейшие донесения графа Миниха. Часть 2. Донесения 1738*, „Сборник военно-исторических материалов”, Вып. 11, Ст. Петербург 1899; J. Cook, *Voyages*, vol. 1, s. 208–215, 220–225; J. C. O’Callaghan, *History*, s. 489–490; А. Баиов, *Русская армия*, ч. 1, с. 489–551; С. Г. Нелипович, *Союз двуглавых орлов*, с. 235, 238; Л. Г. Бескровный, *Русская армия*, с. 254–255; Г. Г. Шпитальов, *Запорозьке військо*, с. 34–36; А. В. Шишов, *Знаменитые иностранцы*, с. 288–290.

się także drugi, wydzielony korpus gen. lejtn. Fiodora Stoffelna, który atakować miał Oczaków, Kinburn i Aleksander-szaniec. Łącznie w działaniach na teatrze czarnomorskim zaangażowanych było 39 000 żołnierzy regularnych i 15 000 nieregularnej konnicy wspieranych przez 146 dział i odtworzoną flotyllę azowską. Jednak już 22 czerwca siły Lacy'ego uległy uszczupleniu, gdyż po eksplozji magazynów prochowych w Azowie, dla wzmocnienia garnizonu poważnie uszkodzonej twierdzy posłano 5 pułków piechoty pod komendą Lewaszowa. W rezultacie armia Lacy'ego dopiero w połowie sierpnia maszerując przez Geniczewsk (osiągnięty 4 lipca) dotarła pod linię perekopską, której jednak z braku należytego zaopatrzenia nie zaatakowała. W drugiej połowie sierpnia Lacy podjął odwrót i połączył się koło twierdzy Świętego Andrzeja z korpusem gen. lejtn. Stoffelna, który nawet nie podjął próby zaatakowania Oczakowa i Kinburna. Na przełomie września i października po otrzymaniu potwierdzonych wieści o zawarciu traktatu pokojowego w Belgradzie, Lacy zarządził odwrót armii w kierunku Izjumu⁵³.

Jesienią 1739 r. po nastaniu pokoju Lacy zajmował się zabezpieczeniem południowych rubieży Rosji i okręgu Azowa, a także rozformowaniem armii dońskiej. Tworzące ją pułki w większości powróciły na swoje przedwojenne kwatery⁵⁴ – przez niektóre opuszczone jeszcze w 1733 r. Na przełomie 1739 i 1740 r. sam Lacy opuścił południe Rosji i przez Moskwę udał się do Petersburga⁵⁵. W tym ostatnim wyznaczono lokalizację dla sztabu feldmarszałka, który w związku z napiętymi stosunkami rosyjsko-szwedzkimi nie został rozwiązany. Sam feldmarszałek został jednak zwolniony z obowiązków dowódczych w armii i na mocy ukazu carskiego z 2 marca powrócił do pełnienia obowiązków cywilno-wojskowych w Inflantach, ale już w randze generał-gubernatora. W Rydze stawił się w marcu lub kwietniu 1740 r.⁵⁶ Awans zawdzięczał ofiarnej

⁵³ *Kriegsarchiv*, Wien, AFA 494, *Türkenkrieg 1738, Russische Armeen*; „*Kurier Polski*”, R. 1739, nr 141–143; СИРИО, Юрьевъ 1907, t. 126, s. 18–528; Д. Ф. Масловский, *Всеподданейшие донесения графа Миниха. Часть 3. Донесения 1739*, „Сборник военно-исторических материалов”, Вып. 13, Ст. Петербург 1903; J. Cook, *Voyages*, vol. 1, s. 230–231; А. Баиов, *Русская армия*, ч. 2, s. 225–258; Д. Ф. Масловский, *Ставучанский походъ*, s. 72–160; Л. Г. Бескровный, *Русская армия*, 255–258; С. Г. Нелипович, *Союз двуглавых орлов*, s. 258–259; С. М. Соловьев, *История России*, t. 20, s. 592–604; Г. Г. Шпитальов, *Запорозьке військо*, s. 37–39.

⁵⁴ СИРИО, Юрьевъ 1909, t. 130, s. 489, 512, 539, 621, 654–655, 658; СИРИО, Юрьевъ 1912, t. 138, s. 43.

⁵⁵ СИРИО, t. 138, s. 115–291.

⁵⁶ СИРИО, t. 138, s. 84, 106, 271, 378.

i owocnej służbie pod berłem carskim. Docenianej przez cesarżową Annę, która nagrodziła feldmarszałka za wojnę rosyjsko-turecką także szpadą ozdobioną brylantami oraz dożywotnią pensją roczną w wysokości 3000 rubli (nagroda Lacy'ego była wyższa niż przyznana Münnichowi). Po śmierci Anny nowe władze związane jeszcze z regencją Ernesta Birona zatwierdziły 15 października Lacy'emu dziedziczny tytuł hrabiego Cesarstwa Rzymskiego⁵⁷, co sprawiło, że feldmarszałek i jego potomstwo także w Rosji zostali zaliczeni do utytułowanych rodów arystokratycznych.

W latach 1740–1741 Lacy przynajmniej dwukrotnie stanął przed koniecznością dokonania trudnego wyboru – opowiedzenia się po jednej ze stron walczących o władzę w Rosji. Po raz pierwszy po przewrocie pałacowym z nocy 19/20 listopada 1740 r., który doprowadził do zniesienia regencji Birona. Lacy wybrał nową ekipę władzy i aresztował swojego zastępcę, wicegubernatora Rygi gen. mjr Rudolfa Augusta von Bismarcka, który jako bliski współpracownik Birona został następnie skazany na zesłanie. Następnie feldmarszałek sprawnie zabezpieczył kurlandzkie majątki Birona składające się z 120 osad i przynoszące 78 720 talarów rocznego dochodu⁵⁸. Nieco ponad rok później, 6 grudnia 1741 r. doszło w St. Petersburgu do kolejnego przewrotu pałacowego, który pozbawił tronu małoletniego Iwana IV na rzecz córki Piotra I Elżbiety. Niejasny jest udział Lacy'ego w tych wydarzeniach. Wiadomo, że 5 grudnia rekomendował regentce, wielkiej księżnej Annie wysłanie 2000 gwardzistów do walki ze Szwedami. Rozkaz przygotowania do wymarszu ułatwił zwolennikom przekazania władzy Elżbiecie Piotrownej zadanie przekonania żołnierzy preobrazńskiego pułku gwardii do udziału w przewrocie. Sprawnie przejęli oni kontrolę nad Pałacem Zimowym oraz aresztowali ministrów opowiadających się za carem Iwanem VI na czele z Burkhardem Münnichem i Andriejem Ostermanem. Lacy nie wziął udziału w przewrocie, ale wezwany 6 grudnia przez Elżbietę stawiał się w Pałacu Zimowym i zadeklarował jej wierność. Wspólnie z ks. Ludwikiem von Hessen-Homburg rozkazał garnizonowi petersburskiemu i pułkom gwardyjskim, aby zebrały się pod rezydencją carską w celu ochrony nowej władczyni. Ta obdarzyła Lacy'ego dużym zaufaniem, co sprawiło, że wszedł w skład nieformalnej „Rady 11” stanowiącej załóżek nowego rządu⁵⁹.

⁵⁷ РБС, т. 10, с. 84; А. В. Шишов, *Знаменитые иностранцы*, с. 291.

⁵⁸ РБС, т. 10, с. 84; И. В. Курукин, *Эпоха „дворских бурь*, с. 295.

⁵⁹ J. Cook, *Voyages*, Edinburgh 1770, vol. 2, s. 27–30; И. В. Курукин, *Эпоха „дворских бурь*, с. 335–336, 338; P. O'Meara, *Field marshal Peter Lacy*, s. 88; J. C. O'Callaghan, *History*, s. 494.

Nie przyniosło mu to nominacji na stanowiska ministerialne, ale w następnych latach, przynajmniej do 1748 r. posiadał przemożny wpływ na decyzje cesarzowej w sprawach wojskowych. Co więcej, Lacy'emu powierzono odpowiedzialne zadanie sprawowania nadzoru nad Iwanem VI, jego rodzicami ks. Antonim Ulrykiem von Braunschweig i Anną Leopoldówną (Elżbietą Katarzyną) von Mecklenburg-Schwein oraz siostrą⁶⁰. Po przewrocie pałacowym zostali oni wraz ze służbą przewiezieni z Petersburga do Rygi i ulokowani w tamtejszym zamku. Pod koniec 1742 r., 24 grudnia doszło do kolejnych przenosin najważniejszych więźniów stanu ówczesnej Rosji – do twierdzy Dynamunt (Dünamünde), gdzie Iwana VI umieszczono w baszcie prochowej. Po upływie kolejnego roku przewieziono całą rodzinę najpierw 11 stycznia 1744 r. do Oranienburga, a następnie Iwana VI do majątku Chołmogory, a jego rodziców do twierdzy Ranienburg pod Tułą⁶¹.

Zakończyło to okres pewnej odpowiedzialności Lacy'ego za los Iwana VI i jego rodziny. W sumie ograniczonej, gdyż po wybuchu wojny rosyjsko-szwedzkiej, w sierpniu 1741 r. Lacy został przywrócony do czynnej służby wojskowej jako członek Kolegium Wojennego i dowódca armii polowej. Po raz kolejny zawiesił w związku z tym pełnienie obowiązków cywilnych. Zadania związane z administrowaniem gubernią ryską przejęli wicegubernatorowie. Stanowisko to obsadzali wojskowi, kolejno – do listopada 1741 r. gen. mjr H. Wildeman (przeszedł następnie w stan spoczynku), do września 1742 r. gen. lejtn. Dmitrij Jeropkin (powierzono mu inne obowiązki państwowe) i następnie aż do 1751 r. gen. mjr Władymir Dołgorukow⁶².

Przygotowaniami do wojny ze Szwecją Lacy zajmował się jeszcze przed oficjalnym objęciem stanowisk wojskowych, gdyż już od końca maja 1741 r. w jego petersburskim domu działała rada wojenna. Najbliższym współpracownikiem Lacy'ego był gen. lejtn. James Keith. Sprawnie przygotowali armię rosyjską do wojny, a następnie dobrze współpracowali w trakcie prowadzenia działań wojennych – Lacy jako głównodowodzący armią polową, a Keith komenderując korpusem „wyborskim”. Rosyjskie oddziały już 24 lipca 1741 r. były gotowe do podjęcia działań zbrojnych i zajęły pozycję na granicy fińskiej, ale decyzja o rozpoczęciu wojny zapadła w Petersburgu dopiero 15 sierpnia.

⁶⁰ *The memoirs of Catherine the Great*, ed. D. Maroger, Virginia 1955, s. 55.

⁶¹ Е. Анисимов, *Иван VI Антонович*, Москва 2008.

⁶² Вечный шеф 1-го пехотного Невского полка; И. В. Курукин, *Эпоха „дворских бурь*, c. 535–536.

Po zapoznaniu się z nią Lacy udał się do Wyborga, gdzie 27 sierpnia wspólnie z Keithem opracowali plan rozbicia sił szwedzkich znajdujących się w południowo-zachodniej Finlandii. Rosjanie posiadali zdecydowaną przewagę, gdyż w chwili rozpoczęcia działań wojennych dysponowali ponad 30 000 żołnierzy wobec 4000 Szwedów rozdzielonych pomiędzy dwa odległe od siebie oddziały. To jednak wojska szwedzkie wcześniej, gdyż 7 sierpnia zaczęły działania wojenne, dzięki czemu zdołały na czas wzmocnić załogę twierdzę Villmanstrand (obecnie Lappeenranta). Lacy podjął natychmiastowy marsz w stronę twierdzy, aby uniemożliwić nieprzyjacielowi przygotowania obronne. Zmusiło to szwedzkiego gen. mjra Karola Wrangla, choć dysponował zaledwie ok. 4000 żołnierzy, do wydania 3 września Rosjanom bitwy nad jeziorem Saimaa. Szwedzi ponieśli w niej druzgocącą klęskę, której efektem było rozbicie korpusu Wrangla i kapitulacja załogi Villmanstrandu. Szwedzi stracili ok. 2000 zabitych oraz 1351 (lub 1539) wziętych przez Rosjan do niewoli oficerów i żołnierzy (wśród nich ranny gen. Wrangel), a także 12 (16) sztandarów i 13 armat. Armia rosyjska poniosła jednak także dotkliwe straty – 2366 zabitych, rannych i zaginionych. Nałożył się na to brak artylerii oblężniczej i Lacy nie zdecydował się na zaatakowanie głównej twierdzy szwedzkiej w regionie – obsadzonego silną załogą Friedrikshamnu. Wyruszyła pod nią jedynie jazda nieregularna, która spustoszyła tereny położone wokół twierdzy, podczas gdy główne siły armii carskiej cofnęły się do Wyborga⁶³. Najwyżsi rangą uczestnicy walk pod Villmanstrand zostali hojnie nagrodzeni przez regentkę wielką księżną Annę – Lacy otrzymał 30 miar ziemi wartych według oceny rezydenta angielskiego Edwarda Fincha 10000 funtów, a Keith dodatek do pensji rocznej w wysokości 4000 rubli⁶⁴.

Szwedzi nie wykorzystali bierności przeciwnika i w rezultacie we wrześniu 1741 r. działania wojenne zostały przerwane. Jak się okazało na 9 miesięcy, gdyż po grudniowym przewrocie pałacowym w Rosji, zimą 1742 r. zawarto

⁶³ СИРИО, Юрьевъ 1894, t. 91, c. 151, 192, 234, 243, 247, 256–258; СИРИО, Юрьевъ 1894, t. 92, c. 500, 543 Н. Шпилевская, *Описание войны между Россией и Швецией в Финляндии в 1741, 1742 и 1743 гг.*, Petersburg 1859, c. 33–97; А. Б. Широкопад, *Северные войны России*, Харвест 2001, rozdział V, 2: http://militera.lib.ru/h/shirokorad1/5_03.html; РБС, t. 10, c. 85; J. Cook, *Voyages*, vol. 1, s. 453–456, 462–467; J. C. O’Callaghan, *History*, s. 491–494; А. В. Шишов, *Знаменитые иностранцы*, c. 292–295; P. O’Meara, *Field marshal Peter Lacy*, s. 88; R. Wills, *The Jacobites*, s. 205; Z. Anusik, *W cieniu rosyjskiego imperium. Zarys dziejów wewnętrznych i polityki zagranicznej Szwecji w latach 1718–1751*, „Acta Universitatis Lodzianensis”, Folia Historica, 69, 2000, s. 27.

⁶⁴ СИРИО, t. 91, c. 274; R. Wills, *The Jacobites*, s. 205.

trzymiesięczne zawieszenie broni. Po jego wygaśnięciu Rosjanie wznowili działania zbrojne, a komendę nad armią połową utrzymał, mimo krytyki ze strony części rosyjskiego otoczenia nowej carowej, Lacy. W czerwcu podjął na czele 37-tysięcznej armii wyprawę na Friedrikshamn, który zajął do 29 czerwca nie napotykając oporu, gdyż załoga szwedzka wycofała się po zniszczeniu umocnień, porzucając 130 dział. Zgodnie z otrzymanymi z Petersburga instrukcjami Lacy ruszył następnie w kierunku rzeki Kymeni, za którą miał wyprzeć armię nieprzyjacielską. Po osiągnięciu wyznaczonego celu Lacy, nie zważając na sugestie rosyjskich generałów, kontynuował ofensywę na czele ok. 17,5-tysięcznej armii. Szwedzi (ok. 17 000 żołnierzy) dowodzeni przez gen. Charlesa Emila hr. Löwenhaupt, nie podejmując walki wycofali się w głąb Finlandii i założyli obóz pod Helsinkami. W sierpniu Lacy dotarł pod Helsinki i obawiając się, że nieprzyjaciel znów nie podejmie walki, a ucieknie w kierunku Abo, nie zaatakował obozu szwedzkiego, a obszedł go niezaznaczoną na mapach drogą. Okrążeni Szwedzi skapitulowali 7 września na honorowych warunkach, gdyż Rosjanie odstąpili od wzięcia do niewoli nieprzyjacielskich żołnierzy. Pułki szwedzkie w liczbie 20 (w tym gwardyjski i artyleryjski) odesłano do Szwecji, 4 dragońskie drogą lądową, a 16 piechoty przewieziono statkami. Pułki fińskie – 4 dragońskie i 6 piechoty – rozbrojono, zdemobilizowano i rozpuszczono do domów. Zdobyczą rosyjską stały się zapasy żywności, amunicji i innego sprzętu wojskowego, wyposażenie oddziałów fińskich (m.in. 46 sztandarów i znaków pułkowych, 5196 karabinów, 1569 par pistoletów, 4863 szpad i 1996 koni), a także artyleria – 90 dział o wagomiarach od 3- do 24-funtów⁶⁵. Przede wszystkim jednak Rosjanie zajęli Helsinki i Abo oraz przejęli kontrolę nad całą Finlandią. Naczelnikiem podbitego kraju został gen. lejt. James Keith (wkrótce poniesiony o rangi gubernatora), któremu Lacy pozostawił eskadrę złożoną z 21 galer i 2 promów artyleryjskich oraz część oddziałów lądowych⁶⁶. Pozostałe pułki rosyjskie powróciły na kwatery zimowe, a sam Lacy udał się St. Petersburga, gdzie został tryumfalnie powitany.

⁶⁵ СИРИО, Юрьевъ 1897, t. 99, s. 4–69; J. C. O’Callaghan, *History*, s. 494–496; Н. Шпилевская, *Описание войны*, s. 98–237; РБС, t. 10, s. 85; P. O’Meara, *Field marshal Peter Lacy*, s. 88–89; А. В. Шишов, *Знаменитые иностранцы*, s. 296–299.

⁶⁶ Н. Шпилевская, *Описание войны*, s. 237; V. von Ense, *Leben des Feldmarschalls Jakob Keith*, Berlin 1844, S. 82–83; A. L. K. Nithinen, *Field-marshal James Keith. Governor of the Ukraina and Finland 1740–1743*, [in:] *Military Governors and Imperial Frontiers A. 1600–1800. A Study of Scotland and Empires*, ed. A. Mackillop i S. Murdoch, Leiden–Boston 2003, s. 107–110.

Jesienią 1742 r. Szwedzi wystąpili z propozycją podjęcia rokowań pokojowych i w tym celu do St.Petersburga przybył baron Erik Mattias von Nolcken. Rosjanie odmówili jednak przyjęcia wymaganego przez Szwedów pośrednictwa francuskiego i rozmowy zostały zerwane. Już jednak w styczniu 1743 r. wznowiono rokowania w Abo. Rosjanie na czas rozmów nie zawiesili działań wojennych, a wręcz przeciwnie posłali swoją flotę liniową i część szkierowej w rejon półwyspu Hanko, aby zaabsorbować flotę szwedzka. W ten sposób zabezpieczono główną zaplanowaną na 1743 r. operację morsko-desantową, której celem były wybrzeża szwedzkie. Do jej przeprowadzenia wyznaczono flotę szkierową w sile 88 galer oraz 20 pułków i 11 kompanii garnizonowych piechoty. Kolejnych 10 pułków osłaniało terytorium Finlandii. Siły desantowe zostały rozdzielone na dwa zgrupowania. Jako pierwsza rozpoczęła działania eskadra z Helsinek, którą dowodził gen. Keith. W drugiej połowie maja zaatakowała ona Wyspy Alandzkie i po zwycięskiej potyczce morskiej 31 maja zmusiła szwedzką flotę ochraniającą archipelag do odwrotu. Dzięki temu otwarta została droga morska do wybrzeży szwedzkich. Właściwa operacja desantowo-morska miała zostać przeprowadzona po dotarciu głównej eskadry, która 19 maja opuściła Kronsztadt. Siłami złożonymi z 34 galer i 70 statków przewożących 9 pułków i kilka samodzielnych kompanii piechoty dowodził osobiście Lacy. Przed wyruszeniem w drogę, okręt flagowy odwiedziła cesarzowa Elżbieta, życząc feldmarszałkowi kolejnego sukcesu militarnego. Obie rosyjskie eskadry połączyły się na wodach archipelagu alandzkiego 22 lipca i przesunęły w rejon wyspy Degerby, skąd zamierzano zaatakować terytorium Szwecji. Nieprzyjacielska flota szkierowa wspierana przez okręty żaglowe unikała podjęcia walki z Rosjanami, a po otrzymaniu informacji o podpisaniu układów pokojowych, admirał Edward Taube odpłynął 28 lipca z eskadrą szwedzką do Elfsnaben. Lacy informację o podpisaniu 17 lipca preliminarium pokojowych otrzymał 29 lipca i zarządził zakończenie operacji wojennych. Po spełnieniu przez Szwedów głównego warunku ustanowienia pokoju przez ogłoszenie 4 lipca Albrechta Fryderyka następcą tronu, 18 sierpnia podpisany został w Abo właściwy traktat pokojowy⁶⁷.

⁶⁷ СИРИО, t. 99, c. 336–345; J. C. O’Callaghan, *History*, s. 496–498; Н. Шпилевская, *Описание войны*, c. 239–269; РБС, t. 10, c. 85–86; А. В. Шишов, *Знаменитые иностранцы*, c. 299–302; V. von Ense, *Leben des Feldmarschalls Jakob Keith*, Berlin 1844, S. 83–84; А. Б. Широкоград, *Северные войны*, rozdział V, 3 i 4: http://militera.lib.ru/h/shirokorad1/5_03.html; Z. Anusik, *W cieniu*, s. 29–30.

Po zakończeniu działań wojennych flota rosyjska powróciła do Kronsztadu. Wcześniej do St. Petersburga na pokładzie jachtu cesarskiego powrócił Lacy. Mimo że w 1743 r. nie doszło do poważniejszych operacji zbrojnych, feldmarszałka znów uroczyście powitano w Petersburgu jak zwycięskiego wodza. Cesarzowa Elżbieta obdarowała go sporym majątkiem ziemskim, a rok później szpadą i tabakierką ozdobioną brylantami oraz dożywotnim dodatkiem do pensji w wysokości 3000 rubli⁶⁸. Lacy w pełni zasłużył na takie honory. Nie tylko w dowód uznania za sukcesy militarne, ale też za sposób w jakie zostały osiągnięte. W trakcie trwania wojny Rosjanie ponieśli niewielkie straty ludzkie oceniane na 10 500 zabitych, rannych, zaginionych i jeńców (szwedzkie były o 1500–2000 ludzi większe). Tak niewielkim kosztem opłacono olbrzymi sukces militarny jakim było opanowanie całej Finlandii, który przełożył się na trwałe przejście terenów na wschód od rzeki Kymi z twierdzą Olavinlinna oraz miastami Lappeenranta i Hamina⁶⁹.

Jesienią 1743 r. Lacy otrzymał nowy przydział służbowy – został dowódcą wojsk stacjonujących w Moskwie i okolicach. W lipcu następnego roku przekazano mu komendę nad siłami wojskowymi stacjonującymi w Inflantach, a przede wszystkim Lacy powrócił do służby cywilnej, wznawiając pełnienie obowiązków generał-gubernatora Inflant.

Wysoko ceniony przez cesarzową Elżbietę, Lacy aktywnie uczestniczył w życiu publicznym państwa, zasiadając w Kolegium Wojskowym, Najwyższej Tajnej Radzie i innych organach kolegialnych. Wymagało to częstych pobytów w St. Petersburgu, z czym wiązała się konieczność uczestniczenia w życiu dworskim, do czego Lacy nie posiadał przygotowania, ani chyba też i wrodzonych predyspozycji. Na pewno do jego mocnych stron nie zaliczał się taniec. Przekonała się o tym Zofia Fryderyka zu Anhalt-Zerbst, czyli przyszła cesarzowa Katarzyna II. W trakcie swojego balu zaślubinowego tańczyła z Lacym, który boleśnie podeptał ją po stopach⁷⁰.

Jako generał-gubernator, Lacy w sprawach wewnętrznych powierzonej mu prowincji kontynuował wcześniejszą politykę poszanowania praw wyznaniowych i narodowościowych mieszkańców Inflant. Starał się przestrzegać wszystkich postanowień porozumień kapitulacyjnych zawartych przez Piotra I

⁶⁸ Вечный шеф 1-го пехотного Невского полка.

⁶⁹ А. Б. Широкоград, *Северные войны*, rozdział V, 4: http://militera.lib.ru/h/shirokorad1/5_03.html.

⁷⁰ P. O'Meara, *Field marshal Peter Lacy*, s. 90.

z Inflantczykami. Lacy regularnie, raz lub niekiedy dwa razy w roku zwoływał zjazdy szlacheckie do Rygi, na których nie tyle omawiane, co przedstawiane były sprawy prowincji. Oficjalnie przestrzegana była ograniczona autonomia Inflant, ale jak zauważył John Cook były to jedynie pozory (cienie – „shadow”) wolności⁷¹. Lacy starał się nie mieszać do spraw gospodarczych, co dla utrzymujących się głównie z handlu mieszkańców Rygi było sprawą istotną. Dbał też o bezpieczeństwo mieszkańców miasta – gdy w 1750 r. w browarze wybuchł bardzo groźny pożar, Lacy osobiście nadzorował akcję jego gaszenia z bardzo niebezpiecznego miejsca, jakim był magazyn prochu. Swoją postawą zachęcił do ofiarności żołnierzy, którzy zdławiли pożar niemal w zarodku (spłonął tylko jeden dom mieszkalny), a przy tym uspokoił nastroje mieszczan niezadowolonych z faktu, że w trakcie pożaru bramy miasta pozostały zamknięte⁷². Szlachta inflancka i mieszczenie Rygi byli usatysfakcjonowani ze sposobu zarządzania prowincją i okazywali swoją wdzięczność Lacyemu. Corocznie wypłacali generał-gubernatorowi 2000 dukatów i dostarczali drewna opałowego. Ponadto zezwolili na pobyt w Rydze dwóch duchownych katolickich (co było sprzeczne z obowiązującym prawem), ale pod warunkiem świadczenie przez nich jedynie „prywatnej” posługi duszpasterskiej w pałacu Lacy’ego – dla rodziny, współpracowników oraz sług generał-gubernatora⁷³.

Na płaszczyźnie spraw wojskowych pozycja Lacy’ego była bardzo wysoka, wręcz można go uznać od 1741 r. za osobę numer jeden w armii. Wykorzystywał to do wspierania karier cudzoziemców na służbie carskiej. Gdy w lutym 1742 r. feldmarszałek Wasilij Dołgoruki nalegał na Elżbietę, aby stanowiska dowódcze obsadzała Rosjanami, Lacy przeforsował nominację dla cudzoziemców⁷⁴. W kolejnych latach feldmarszałek dalej dbał o interesy oficerów pochodzących spoza Rosji, zwłaszcza o gen. Jamesa Keitha, który przynajmniej od 1735 r. był jego bliskim współpracownikiem, a łączyła ich też poczucie przynależność do diaspory jakobickiej⁷⁵. Możliwości Lacy’ego w tym zakresie poważnie zmalały w 1747 r., gdy rosyjska część elity polityczno-wojskowej, wykorzystując skutki zmiany kierunku polityki zagranicznej Rosji i pogorszenie

⁷¹ J. Cook, *Voyages*, vol. 2, s. 594–595.

⁷² Tamże, s. 613–614.

⁷³ Tamże, vol. 2, s. 594.

⁷⁴ И. В. Курукин, *Эпоха „двоярских бурь*, c. 349; P. O’Meara, *Field marshal Peter Lacy*, s. 88.

⁷⁵ P. O’Meara, *Field marshal Peter Lacy*, s. 90.

stanu stosunków z Prusami oraz Szwecją, podjęła zdecydowaną, opartą o ksenofobię, akcję zwalczania cudzoziemców obsadzających stanowiska w administracji publicznej i armii. W rezultacie w pułkach stacjonujących w prowincjach nadbałtyckich zdymisjonowano 26 oficerów, a w całej armii przynajmniej 100. Wśród osób, które po długoletniej, ofiarnej służbie musiały opuścić armię rosyjską był długoletni współpracownik Lacy'ego, dowódca wojsk w Estlandii, gen. anszef James Keith⁷⁶.

Zadania Lacy'ego jako dowódcy wojskowego i generał-gubernatora prowincji stanowiącej zaplecze do działań militarnych prowadzonych na terenie Europy środkowej znacząco wzrosło po wybuchu drugiej wojny śląskiej. Już w grudniu 1744 r. otrzymał polecenie postawienia w stan gotowości wojennej podległych oddziałów (taki sam rozkaz otrzymali też dowódcy innych okręgów wojskowych – moskiewskiego i rewalskiego)⁷⁷. Rosja ostatecznie zachowała neutralność w drugiej wojnie śląskiej, a w historiografii jako powody tego wskazuje się: działania dyplomacji francuskiej i pruskiej; problemy finansowe i nieprzygotowanie armii carskiej do podjęcia interwencji zbrojnej skierowanej swoim ostrzem przeciwko Prusom; walka stronnictw na dworze rosyjskim. Długo w tej ostatniej przewagę posiadała „partia propruska”, której przewodzili wicekanclerz Michał Woroncow, generał feldzeugmeister Ludwik von Hessen-Homburs oraz dyrektor kancelarii medycznej Jean Armand de L'Estocq. Dopiero w 1745 r. kontrolę nad polityką państwa przejęła grupa kanclerza Aleksandra Bestużewa-Riumina, który od sierpnia 1744 r. nakłaniał cesarżową do wsparcia zaatakowanej Saksonii i aktywnego wystąpienia przeciwko Prusom, a także do zacieśnienia stosunków z Danią i Anglią⁷⁸. Niepowodzenia wojsk cesarsko-saskich (klęska pod Dobromierzem 4 VI) nie sprzyjały jednak podejmowaniu decyzji wojennych. Dopiero jesienią 1745 r. odbyły się w St. Petersburgu

⁷⁶ И. В. Курукин, *Эпоха „дворских бурь*, с. 337, 341. Powodem odejścia Keitha w lipcu 1747 r. ze służby carskiej były jego rzekomo niewłaściwe opinie wyrażane publicznie o Rosjanach, a związane ze złym przyjęciem w Rosji jego brata, *nota bene* pozostającego w angielskiej służbie dyplomatycznej, George Keith. James szybko znalazł nowego pracodawcę, a był nim Fryderyk II, który już 18 września nadał mu stopień feldmarszałka. Keith wstąpił do armii pruskiej pod warunkiem, że nie będzie uczestniczył w ewentualnej wojnie z Rosją: V. von Ense, *Leben*, S. 91–98; A. Schaefer, *James Keith*, [in:] *Allgemeine Deutsche Biographie*, Bd. 15, Leipzig 1882, S. 553; R. Wills, *The Jacobites*, s. 226–230.

⁷⁷ И. В. Курукин, *Эпоха „дворских бурь*, с. 308.

⁷⁸ Е. В. Анисимов, *Россия в середине XVIII века. Борьба за наследие Петра*, Москва 1986, с. 93–99; И. В. Курукин, *Эпоха „дворских бурь*, с. 313–314; Z. Zielińska, *Walka „Famili” o reformę Rzeczypospolitej 1743–1752*, Warszawa 1983, s. 66–67.

narady, na których omawiano środki jakie należało podjąć, aby wesprzeć Saksonię i osłabić Prusy. Ich efektem było przekonanie cesarzowej do wystąpienia zbrojnego przeciwko Fryderykowi II. 23 (11) października 1745 r. Elżbieta poleciła feldmarszałkowi Lacy'emu – który popierał kurs polityki Bestużewa-Riumina – aby przygotował armię do podjęcia działań bojowych wiosną następnego roku. Plan przewidywanej operacji wojennej omówiono i dopracowano na radzie wojennej, która odbyła się w Pałacu Zimowym w Petersburgu w dniach 1–6 stycznia 1746 r. Przychylnono się na niej do wcześniejszej decyzji cesarzowej o oddaniu Lacy'emu dowództwa nad armią posiłkową dla Saksonii złożoną z 30 pułków dragonii i piechoty, 3 pułków huzarów, 6000 kozaków oraz flotylli galer. Zgodnie z przyjętymi założeniami armia rosyjska miała zaatakować terytorium Prus od strony lądu i morza, aby spróbować pobić Fryderyka II w trakcie jednej kampanii, nim z pomocą przybędą mu Francja i Szwecja⁷⁹.

Saski sojusznik nie wytrzymał jednak w wojnie tak długo. Po bitwie pod Kesseldorf (15 XII 1745) Saksonia i Austria podpisały 25 grudnia 1745 r. układ pokojowy z Prusami w Dreźnie. Opowiedzenie się w 1745 r. Rosji po stronie Saksonii sprowokowało Fryderyka II do wyrażenia w sposób półoficjalny swojego niezadowolienia, co z kolei przyczyniło się do dalszego ochłodzenia stosunków między nim a Elżbietą. Wiosną 1746 r. władze carskie odmówiły udzielenia Prusom gwarancji w sprawie przynależności Śląska, wprowadziły zakaz wywozu zboża z Kurlandii oraz utrzymały podwyższony stan gotowości bojowej w oddziałach stacjonujących w guberniach nadbałtyckich. Co więcej, dalej utrzymywały w nich powiększony kontyngent wojska, gdyż 39 pułków – 29 piechoty (w tym 4 tworzące tzw. korpus desantowy zakwaterowany w Rewalu), 3 dragońskie, 2 kirasjerskie, 3 huzarów oraz 2 grenadierskie landmilitcji. Większość z nich podlegała pod komendę Lacy'ego, któremu kanclerz Bestużew-Riumin zalecił w czerwcu 1746 r., aby przystąpił do zwalczania pruskiej akcji wywiadowczej prowadzonej na terenie Rosji i Kurlandii⁸⁰.

Prowojenne i antypruskie nastroje panujące w Petersburgu umiejętnie wykorzystały Austria i Anglia, które podjęły intensywne rokowania z Rosją. Zbieżność interesów zaowocowała podpisaniem 2 czerwca (22 V) 1746 r. dwudziestopięcioletniego austriacko-rosyjskiego sojuszu obronnego o wyraźnym

⁷⁹ СИРИО, С. Петербургъ 1898, т. 102, с. 341, 353–356, 439, 494, 496; И. В. Курукин, *Эпоха „дворских бурь*, с. 317–318, 320–321.

⁸⁰ И. В. Курукин, *Эпоха „дворских бурь*, с. 330–331.

ostrzu antypruskim i antytyreckim, nazwanego traktatem „dwóch cesarzowych”⁸¹. Pod koniec 1746 r. zainteresowanie dołączeniem do układu wyraziła Wielka Brytania. Do formalnego podpisania jej akcesu do sojuszu wtedy nie doszło, ale sukcesem zakończyły się kilkumiesięczne negocjacje w sprawie udzielenia przez Rosję pomocy militarnej Anglii i Holandii. Władze carskie na przełomie 1746/1747 r. wyraziły wolę wysłania silnego korpusu posiłkowego nad Ren, pod warunkiem sfinansowania operacji przez Anglię i jej sojuszników. W trakcie trzech konferencji w Pałacu Zimowym 9, 11 i 21 stycznia 1747 r., Lacy przedstawił założenia i koszty finansowe operacji, którą przeprowadzić miał trzydziestotysięczny korpus (23 pułki piechoty) maszerujący z Inflant, przez Kurlandię, Litwę, Polskę, Czechy nad Ren. Na sam trzymiesięczny marsz potrzebnych było blisko 150 000 rubli i Lacy zalecił, aby zażądać od Anglii wypłaty zaliczki w wysokości 150 000 talarów. Uczestnicy konferencji zalecili wysłanie korpusu posiłkowego nad Ren, a Elżbieta podjęła stosowną decyzję 21 stycznia 1747 r. Po blisko miesiącu, 17 lutego cesarzowa wyznaczyła na dowódcę korpusu swojego faworyta generała feldzeugmeistra ks. Wasilija Repnina. Tym samym przecięte zostały spekulacje, że to Lacy po raz kolejny stanie na czele oddziałów przeznaczonych do marszu do Niemiec⁸².

Należy podkreślić, że feldmarszałek, choć z pochodzenia Irlandczyk i na dodatek dawny jakobita, nie żywił urazy do Wielkiej Brytanii. Jako generał-gubernator Inflant gościnnie podejmował w drugiej połowie lat 40. odwiedzających Rygę dyplomatów angielskich, zapewniając im eskortę wojskową w trakcie podróży przez zarządzaną prowincję⁸³. Oznaczało to znaczącą zmianę postawy w stosunku do pierwszych dekad XVIII w., gdy Lacy zaliczał się do najbardziej wpływowych przedstawicieli diaspory jakobickiej w Rosji, a w okresie polskiej wojny sukcesyjnej troszczył się o interesy teścia pretendenta Jakuba III, Jakuba Sobieskiego⁸⁴.

Chwilowe pogorszenie stanu bezpieczeństwa Rosji za sprawą podpisania sojuszu prusko-szwedzkiego i agresywnej postawy Turcji sprawiło, że negocjacje

⁸¹ С. М. Соловьев, *История России с древнейших времен*, Москва 2001, т. 22, с. 557–558, 568–570; Е. Н. Щепкин, *Русско-австрийский союз во время Семилетней войны, 1746–1758*, Санкт Петербург 1902, с. 3–51; И. В. Курукин, *Эпоха „дворских бурь*, с. 319–327.

⁸² СИРИО, С. Петербургъ 1897, т. 103, с. 147, 169, 170, 173; И. В. Курукин, *Эпоха „дворских бурь*, с. 332–335.

⁸³ J. Cook, *Voyages*, vol. 2, s. 607–609; СИРИО, С. Петербургъ 1901, т. 110, с. 484.

⁸⁴ R. Wills, *The Jacobites*, s. 56, 106, 147, 154.

z Anglią przeciągnęły się i konwencja przewidująca „wynajęcie” na dwa lata przez Rosjan trzydziestotysięcznego korpusu z 46 armatami polowymi (pułkowymi) została podpisana dopiero 30 listopada 1747 r. Anglia i Holandia zobowiązały się uiszczać 300 000 funtów szterlingów rocznie oraz zapewnić na terenie Cesarstwa kwatery, dostaw żywności, paszy i amunicji oraz leczenia chorych i rannych. Na tej podstawie rosyjskie oddziały wchodzące w skład korpusu opuściły w marcu 1748 r. kwatery w Kurlandii i Inflantach, rozpoczynając długi marsz nad Ren. Służyło w nich znacznie więcej żołnierzy niż przewidywała konwencja, gdyż 37 448⁸⁵. Do momentu wyruszenia podlegały one Lacy’emu jako głównodowodzącemu rosyjskimi siłami zbrojnymi w prowincjach nadbałtyckich. Od lata 1747 r. komenderował on sporą częścią armii carskiej, gdyż początkowo 56 000 żołnierzy, a na przełomie 1747/1748 ponad 100 000 żołnierzy (w tym dziewięcioletnim garnizonem ryskim). Przez ponad 9 miesięcy Lacy dbał nie tylko o logistyczne zabezpieczenie tak dużych sił, ale też o zorganizowanie korpusu ekspedycyjnego i skoncentrowanie przeznaczonych do niego pułków w dogodnych do podjęcia marszu miejscach. Feldmarszałek wykazał dużą samodzielność dowódczą, np. troszcząc się o bezpieczeństwo i zdrowie żołnierzy nie dopuszczał do przemieszczania oddziałów w trakcie niesprzyjających ku temu pór roku. Zadbął też o zabezpieczenie medyczne armii, tworząc główny szpital wojskowy w Rydze i powołując inspektora, który kontrolował lazarety i felczerów pułkowych (był nim John Cook)⁸⁶.

Po wymarszu korpusu posiłkowego Repnina, w oddziałach liczących 61196 żołnierzy (regularnych i nieregularnych) rozlokowanych między Rewlem a granicą Prus Wschodnich utrzymano stan podwyższonej gotowości bojowej, co niewątpliwie zwiększyło zakres obowiązków Lacy’ego. Swoją aktywnością Rosjanie wywierali stałą presję na Fryderyka II, zniechęcając go do podejmowania działań szkodzących Austrii czy Anglii, a przy okazji zabezpieczali marsz korpusu posiłkowego⁸⁷. Ten ostatni nie wziął udziału w walkach, gdyż jeszcze w trakcie jego pobytu w Polsce, 22 maja państwa morskie zawarły w Aachen preliminaria pokojowe z Francją. Rosyjskie pułki rozdzielone na trzy dywizje kontynuowały jednak marsz „na zachód”, docierając pod koniec lipca na pozycje u zbiegu rzek Regnitz i Men w rejonie miast Fürth, Bamberg i Coburg.

⁸⁵ И. В. Курукин, *Эпоха „дворских бурь*, с. 337–347.

⁸⁶ J. Cook, *Voyages*, vol. 2, s. 590–592, 596; И. В. Курукин, *Эпоха „дворских бурь*, с. 334–337, 343–348.

⁸⁷ И. В. Курукин, *Эпоха „дворских бурь*, с. 348–350.

Już 28 lipca do Repnina dotarł rozkaz króla angielskiego Jerzego II nakazując powrót korpusu do Rosji. Jednak Repnin zmarł dwa tygodnie później w Kulmbach, co sparaliżowało dowodzenie korpusem i doprowadziło do gwałtownego wzrostu napięcia w Petersburgu. Przeciwnicy Bestużewa-Riumina zaczęli głosić, że pozbawiony dowódcy korpus ulegnie zagładzie. Tak się jednak nie stało, a wręcz przeciwnie – pułki rosyjskie powróciły w maju-czerwcu 1749 r. do Inflant w nienaruszonym stanie, choć przy ubytkach kadrowych sięgających 1500 zmarłych i dezertów. Dużą w tym zasługą Austrii, która zezwoliła Rosjanom na kilkumiesięczny postój w Czechach, co pozwoliło odroczyć marsz powrotny i odbyć go w kilku rzutach. Całą operację powrotu wzorowo zorganizowali nowy dowódca korpusu gen. lejtn. Jerzy von Liven, a przede wszystkim Lacy, który zabezpieczyły magazyny prowiantowe w Polsce i na Litwie. Pozwoliło to rządowemu carskiemu ogłosić pełen sukces wyprawy, zwłaszcza, że subsydia angielskie i holenderskie nie tylko pokryły koszty wysłania korpusu, ale też przyniosły 1,122 mln rubli dochodu⁸⁸.

Przygotowanie zaplecza logistycznego dla powrotu korpusu ekspedycyjnego z Czech było ostatnim dużym zadaniem wykonanym przez Lacy'ego. Poważna choroba sprawiła, że w 1750 r. ograniczył swoją aktywność w życiu publicznym. Na początku 1751 r. nie był już zdolny do wykonywania obowiązków generał-gubernatora i dowódcy sił zbrojnych stacjonujących w prowincjach nadbałtyckich, ale cesarzowa Elżbieta, mając wzgląd na zasługi Lacy'ego, zignorowała propozycje zgłaszane przez część wojskowych (głównie z kręgu gen. Stiepana Apraksina), aby przenieść go w stan spoczynku. W ostatnich miesiącach życia opiekował się nim Szkot John Cook, który starał się być nie tylko lekarzem, ale też przyjacielem i powiernikiem. Feldmarszałek zmarł 12 kwietnia 1751 r. w Rydze i tam też został pochowany. W trakcie uroczystości pogrzebowych przez 8 dni w mieście obowiązywała żałoba, w której trakcie bito w dzwony⁸⁹.

Lacy pozostawał w służbie carskiej ponad 50 lat, ale nie nauczył się dobrze władać językiem rosyjskim. Nie przeszkadzało to jednak ani kolejnym 5 władcom, którym służył, ani oficerom i urzędnikom carskim. Dla nich ważne było to, że Lacy oddanie służył Rosji, przedkładając interes państwa nad

⁸⁸ E. Н. Щепкин, *Русско-австрийский*, s. 64 i nast.; И. В. Курукин, *Эпоха „двоярских бурь*, s. 352–359.

⁸⁹ J. Cook, *Voyages*, t. 2, s. 617–622.

swoje dobro. Feldmarszałek uczestniczył w 31 kampaniach wojennych, 18 oblężeniach twierdz, 15 bitwach i 3 generalnych bataliach. Jako żołnierz wykazywał dużą odwagę osobistą, co przyplacił kilkoma ranami odniesionymi w bitwach Wielkiej Wojny Północnej. Jako dowódcę cechowała go duża rozwaga i troska o podkomendnych. Starannie przygotowywał kolejne kampanie wojenne od strony logistycznej i gdy tylko występowały problemy z zaopatrzeniem w żywność i amunicję, przerywał prowadzenie operacji zaczepnych. W trakcie wojny z Turcją powodem takich decyzji były też niekorzystne warunki pogodowe – nadmierne upały w 1737 r. – oraz epidemie chorób zakaźnych. Przygotowując bitwy, oblężenia i szturmy na twierdze starał się uniknąć nadmiernych, niepotrzebnych strat ludzkich, nawet jeżeli wiązało się z tym przeciągnięcie czasu trwania danej operacji. Był przy tym oficerem, któremu sprzyjała fortuna – nie przegrał żadnej bitwy i sukcesem zakończył wszystkie oblężenia, którymi dowodził. W kręgach władzy był uważany za „geniusza militarnego”, a współpracownicy i podkomendni zdaniem Johna Cooka, wręcz Lacy’ego uwielbiali⁹⁰. Jako urzędnik cywilny umiejętnie zarządzał Inflantami. Swoją osobą nie generował konfliktów o podłożu narodowościowym czy religijnym, gdyż tak jak mieszkańcy Inflant nie był Rosjaninem i prawosławnym. I choć także dla Inflantczyków był obcym, gdyż Irlandczykiem i katolikiem, to taka sytuacja stwarzała dobre podłoże pod politykę tolerancji i poszanowania praw miejscowej ludności. Duże znaczenie w relacjach z ludnością cywilną miały jego dobre maniery – James Cook, który służył pod komendą Lacy’ego dwa lata, ujął to w zwięzłe, a dobitnie: „był irlandzkim dżentelmenem” („was an Irish gentelman”)⁹¹.

Piotr Lacy za swoją służbę wielokrotnie nagradzany był przez kolejnych władców stopniami wojskowymi, orderami i cennymi przedmiotami, ale też finansowo i majątkami ziemskimi. Pozwoliło mu to zgromadzić znaczny majątek, na który składały się rozległe dobra ziemskie oraz równowartość 60 000 szterlingów w gotówce. Według relacji Cooka, Lacy dużą część swoich aktywów finansowych ulokował w bankach w Amsterdamie, a w ostatnich miesiącach życia wystawił na sprzedaż swoje dobra ziemskie w Inflantach. Znalazł na nie nabywcę (radcę Kampenahusena) i zawarty został nawet stosowny kontrakt kupna-sprzedaży, który jednak na rozkaz Elżbiety został anulowany,

⁹⁰ Tamże, t. 1, s. 197, 452.

⁹¹ Tamże, s. 197.

a cesarskie nadania ziemskie uznano za dożywotnie⁹². W rezultacie feldmarszałkowi nie udało się stworzyć podstaw do trwałego zaistnienia rodu Lacy w elitach społecznych Rosji. Duży wpływ na to miały wybuchające co kilka lat kampanie wrogości wobec cudzoziemców pozostających na służbie carskiej. Nie zniechęcił one samego Piotra do opuszczenia Rosji, ale swoich synów Piotra Antoniego, Franza Moriza i Patryka Borysa posłał do Austrii. Tylko ten ostatni wrócił do Rosji, choć dopiero w 1762 r. i w armii carskiej dosłużył się stopnia generała majora⁹³. Piotr Antoni służył w armii habsburskiej, w 1735 r. zmarł w wyniku obrażeń odniesionych w trakcie bitwy. Franz Moritz po 6 latach pobierania nauk w szkołach w Legnicy i Wiedniu, w 1743 r. wstąpił do armii cesarskiej i do końca życia pozostawał na służbie Habsburgów, dochodząc do wysokich stopni wojskowych i stanowisk w służbie cywilnej⁹⁴. W czasach Anny Iwanownej w armii carskiej rangi generalskiej dosłużył się inny Lacy – Jerzy. Zdaniem Rebeki Wills był on krewnym feldmarszałka, a sądząc z przydziałów służbowych, także jego protegowanym. W randze oficerskiej Jerzy uczestniczył w polskiej wojnie sukcesyjnej. W latach 1736–1738 był już pułkownikiem i dowodził pułkiem kazańskim wchodzącym w skład armii dońskiej. Wyróżnił się w 1738 r. w bitwie z Tatarami na przesmyku perekopskim. Przed marcem 1740 r. awansowany do stopnia generała majora, dalej służył pod komendą Piotra Lacy jako członek „generalitetu” wojsk okręgu inflanckiego. Uczestniczył w wojnie ze Szwedami – ciężko ranny w trakcie oblężenia Villmanstrandu, zmarł 25 września 1741 r. w Wyborgu⁹⁵.

W 1751 r. zakończył się okres świetności rodziny Lacy w Inflantach. Zgromadzone przez Piotra majątki ziemskie powróciły do skarbu państwa lub dostały się jako wiano 5 córek w posiadanie innych rodzin. Lacy podzielili los wielu rodów nierosyjskich, których przedstawiciele podjęli służbę w państwie carskim w drugiej połowie XVII w. i w pierwszych dekadach XVIII w. Gdy minęła pewna moda na cudzoziemców – przybyszów z zachodniej Europy, zapoczątkowana przez cara Aleksieja I, a przeżywająca swoje apogeum w czasach Piotra I i Anny, nie tylko znacząco ograniczone zostały możliwości

⁹² Там же, t. 2, s. 593–594.

⁹³ РБС, t. 10, c. 79–80.

⁹⁴ E. Kotasek, *Feldmarschall Graf Lacy. Ein Leben für österreichs Heer*, Horn 1956, s. 2–3 i nast.; R. Wills, *The Jacobites*, s. 150; A. B. Шишов, *Знаменитые иностранцы*, c. 304–305.

⁹⁵ СИРИО, Юрьевъ 1892, t. 80, c. 329; СИРИО, t. 91, c. 275; СИРИО, t. 138, c. 134; R. Wills, *The Jacobites*, s. 150, 187, 194, 206.

zrobienia przez nich kariery, ale też zaczęli być przedmiotem ataków ze strony establishmentu rosyjskiego. Doprowadziło to do exodusu cudzoziemców z imperium carskiego i widocznego ograniczenia ich obecności w służbie publicznej, zwłaszcza w armii. W rezultacie wraz ze śmiercią Piotra Lacy'ego zakończyła się też i pewna epoka w dziejach Rosji i jej armii – znaczącego wpływów jakobitów.